

การปกครอง
๒
แคว้นลาว และ แคว้นเขมร
๒
ของฝรั่งเศส

.....

กรมยุทธศึกษาทหารบก เวียงเวียง

พิมพ์ครั้งที่ ๒๑๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๗๔

JN
2725
๕75165
2484

โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก

กรมศิลปากร
Sivaprasit

การปกครอง

๒ แคว้นลาว และ ๒ แคว้นเขมร

ของฝรั่งเศส

กรมยุทธศึกษาทหารบก-เรียบเรียง

พิมพ์ครั้งที่ ๒ ๓๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๘๔

โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก

คำสั่งชี้แจง

การปกครองแคว้นลาวและแคว้นเขมรของฝรั่งเศส
กรมยุทธศึกษาทหารบกได้เรียบเรียงขึ้น แล้วมอบลิขสิทธิ์ให้
แก่กองทัพบก กองทัพบกเห็นว่า บันทึกการสอนเล่มนี้เป็น
ประโยชน์แก่ราชการ จึงรับลิขสิทธิ์ไว้

ให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ใช้เรื่องการปกครองแคว้นลาว
และแคว้นเขมรของฝรั่งเศสได้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

พล. ท. พินณรงค์
U

ผย. ทบ.

ทว่า การ ทบ.

ในศาลาว่าการกลาโหมพระนคร

วันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

คำนำการปกครองแคว้นดาวและแคว้นเขมร ของฝรั่งเศส

ประวัติศาสตร์เป็นบทเรียนสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ให้ความรู้แก่เราในเรื่องความเป็นไปของบ้านเมือง ซึ่งให้เห็นความเจริญและความเสื่อมของประเทศชาตินั้น ๆ อันดำเนินมาอย่างไรเป็นลำดับ พร้อมทั้งเหตุและผล สอนให้เรารู้จักป้องกันรักษาประเทศชาติ รู้จักปรับปรุงแก้ไขเหตุแห่งความเสื่อม ประกอบเหตุแห่งความเจริญ นอกจากนี้ยังสอนให้เรารู้จักรักประเทศชาติ และบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างแท้จริงด้วย ประวัติศาสตร์จึงเป็นวิชาที่นำผู้นำเรียน สอนควร ศึกษาให้ มีความรู้ เข้าใจแจ่มแจ้ง ชัดเจน จริง ๆ ละเอียดอย่างยิ่ง ในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับประเทศชาติของเรา

เรื่องการปกครองแคว้นดาวและแคว้นเขมร เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเทศชาติของเราโดยตรงส่วนหนึ่ง จึงจำเป็นต้องศึกษาให้รู้ ให้เข้าใจ ผู้เขียนได้เขียนขึ้นตามความที่เป็นจริง เมื่ออ่านแล้วจักทราบความจริงได้โดยตระหนักถึง การปกครองของฝรั่งเศสในแคว้นทั้ง ๒ นั้น ว่าได้ปกครองโดยความเป็นธรรม ให้พี่น้องของเราได้รับความสุขความเจริญขึ้น หรือปกครองโดยปราศจากศีลธรรม ให้ได้ความทุกข์ยากอย่างไร ความจริง ตั้งแต่ฝรั่งเศสใช้อำนาจบังคับเอาแคว้นทั้ง ๒ นั้นไป แล้วก็มีได้จัดการปกครองให้

พี่น้องของเราได้รับความสุขความเจริญเลย มุ่งแต่ทำลายอิสตรีภาพ เสรีภาพ เพื่อกดขี่ไว้ได้อ่านาจตลอดไป ยิ่งกว่านั้น ยังมี คับกดขี่รีดเก็บภาษีอากรอย่างมากมาย จนพี่น้องของเราต้องมีชีวิต อยู่อย่างแร้นแค้น ไม่สามารถเลี้ยงตัวและครอบครัวให้สัมพันธ์กับอีกสภาพ ใต้ และใช้แต่เท่านั้น เขายังมีวิธีบังคับกดขี่ด้วยการตั้งโทษกรรมาน อย่างเด่นด้าหัดโดยประการต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่งไม่มีมนุษย์ที่ไหนเขา ทำกัน มีแต่ฝรั่งเศษทำแก่พี่น้องของเราเท่านั้น ถ้าพี่น้องเหล่านั้น ซึ่งเป็นชาติเดียวกับเรา ได้ปกครองตนเองร่วมกับเรา ก็คงจะมี ความสุขความเจริญอย่างเดียวกับเรา ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานอย่างนั้น สตรีภาพความว่า ฝรั่งเศษมิได้มารุงพี่น้องของเราเลย มีแก่มึงคับกดขี่ ดูปัดเอ็ดเหื่อเพื่อประโยชน์แก่ตนฝ่ายเดียวเท่านั้น

การปกครองของฝรั่งเศษดังกล่าวมานี้ เป็นพยานให้เห็น ใต้ชัดว่า การที่ประเทศชาติตกอยู่ใต้อ่านาจของชนชาติอื่นนั้น เป็น ภัยใหญ่หลวงยิ่งนัก มีแต่จะถูกมึงคับกดขี่ถ่ายเดียว จะไม่ได้รับ การบำรุงให้มีมีความสุขความเจริญขึ้นเลย ประเทศชาติที่จะเจริญรุ่ง เรืองได้นั้น ต้องอาศัยชนชาตินั้นเองปกครอง และช่วยกันสร้าง ชาติของคน จะหวังให้ต่างชาติปกครองหรือสร้างให้ค้นหาได้ไม่ เพราะเขาก็รักประเทศชาติของเขา และต้องการให้ประเทศชาติของ เขาเจริญรุ่งเรืองยิ่งใหญไพศาลขึ้นไป เมื่อเขาเข้ามาปกครอง ก็ ปกครองเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติของเขา หาใช่เพื่อประโยชน์

แก่ประเทศชาติที่เขาปกครองนั้นไม่ เขาปกครองโดยถืออำนาจเป็นใหญ่ และถือเอาทรัพย์สินกับทั้งประชาชนพลเมืองในประเทศที่เขาปกครองนั้นเป็นทรัพย์สินสมบัติเครื่องบำรุง ความสุข ความเจริญ ของเขา ต่างกับที่เราปกครองกันเอง เราปกครองกันโดยศีลธรรม ให้ความยุติธรรมเสมอหน้ากัน ไม่มีการบังคับกดขี่กัน แต่พยายามบำรุงกันให้มีความสุขสมบูรณ์ และช่วยกันสร้างชาติของเราให้เจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ข้าพเจ้าหวังว่า เรื่องการปกครองแคว้นดาวและแคว้นเขมร ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ จะเป็นเครื่องเพิ่มพูนกำลังใจของพี่น้องทั้งหลาย ให้พยายามออกส่าหะบากมันช่วยกันสร้างชาติของเรา ให้วัฒนาถาวรยิ่ง ๆ ขึ้นไปชั่วกัลปาวสาน.

พล. ต. พินอวอง

U

ผบ. ทบ.

ที่ว่าการ ทบ.

ในศาลาว่าการกตทโหม พระนคร

วันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔

สารบัญ

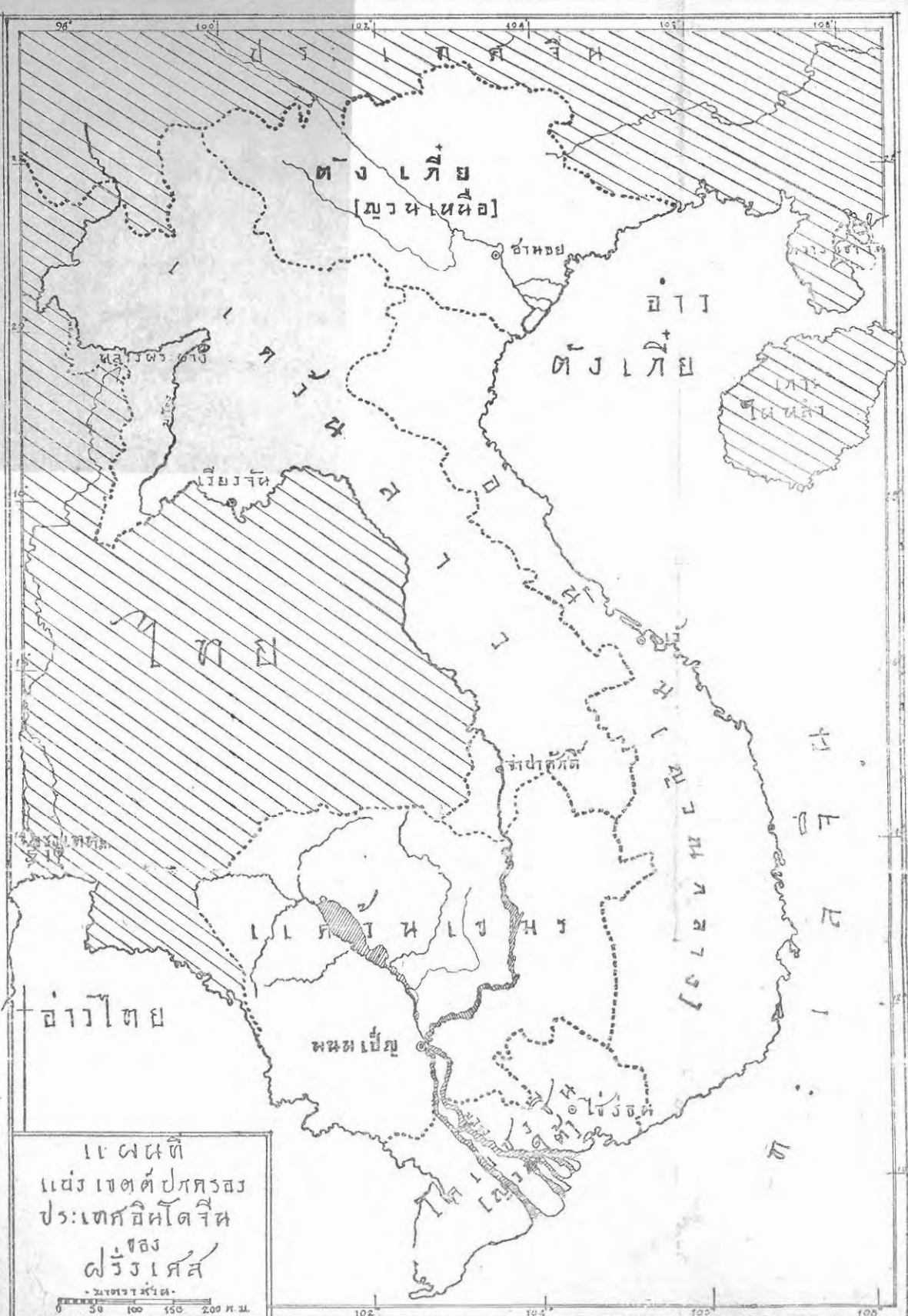
๑.	เรื่องทั่วไปของประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส	หน้า	
	ก. ทิศและอาณาเขต	”	๑
	ข. เนื้อที่	”	๑
	ค. พดเมือง	”	๒
	การปกครองประเทศอินโดจีน	”	๓
	๑. การปกครองส่วนกลาง	”	๓
	๒. การปกครองแคว้นต่างๆ ของอินโดจีนของ ฝรั่งเศส	”	๖
๒.	เรื่องการปกครองแคว้นลาว	”	๗
	— ทิศและอาณาเขต	”	๗
	— เนื้อที่	”	๗
	— พดเมือง	”	๗
	— ศาสนาและประเพณี	”	๗
	— เขตปกครอง	”	๓๐
	— เหตุที่แคว้นลาวตกเป็นของไทย	”	๓๓
	— เหตุที่แคว้นลาวต้องตกเป็นของฝรั่งเศส	”	๓๕
	โครงการปกครองของฝรั่งเศส	”	๓๖
	๑. การปกครองส่วนกลางของแคว้นลาว	”	๓๓
	๒. การปกครองส่วนภูมิภาคและท้องถิ่น	”	๓๖

— การศาลยักษิธรรม	หน้า	๓๐
— การทหาร	”	๓๒
— การตำรวจ	”	๓๓
— การศึกษา	”	๓๕
— การศาสนา	”	๓๕
— การเปรียบเทียบวิธีการปกครองระหว่างไทย กับรัฐอารักขาต่าง	”	๓๖
— ความไม่เต็มอภาคในการปกครองข้าราชการ ในแคว้นต่าง	”	๓๗
— สิทธิของคนฝรั่งเศสกับคนพื้นเมือง	”	๔๒
— การบีบบังคับทางภาษีในแคว้นต่าง	”	๔๕
— อนุตถาวรียิปต์	”	๕๐
๓. เรื่องการปกครองแคว้นเขมร	”	๕๒
— ทิศที่ตั้งอาณาเขต	”	๕๒
— เนื้อที่	”	๕๒
— พดเมือง	”	๕๓
— เหตุที่เขมรเป็นของไทย	”	๕๔
— เหตุที่เขมรเป็นของฝรั่งเศส	”	๕๖
— ทรัพย์สินในดินแดนในน้ำของเขมร	”	๕๗

การปกครองรัฐอารักขาเขมร . . .	หน้า ๖๐
๑. การปกครองต่อพลกลาง . . .	” ๖๐
๒. การปกครองส่วนภูมิภาคแต่ท้องถิ่น . . .	” ๖๔
— การศาลยุติธรรมในแคว้นเขมร . . .	” ๖๖
— การทหาร	” ๖๗
— การตำรวจ	” ๖๗
— การศาสนา	” ๖๗
— สิทธิของคนฝรั่งเศสแต่คนพื้นเมืองในแคว้นเขมร . . .	” ๖๗
— สิทธิของคนฝรั่งเศสกับคนเขมร	” ๗๓
— เปรียบเทียบการปกครองอินโดจีนของฝรั่งเศส กับไทย	” ๗๕

ตังเกี๋ย
[ดินแดนเหนือ]

ลาว
ตังเกี๋ย

พม่า

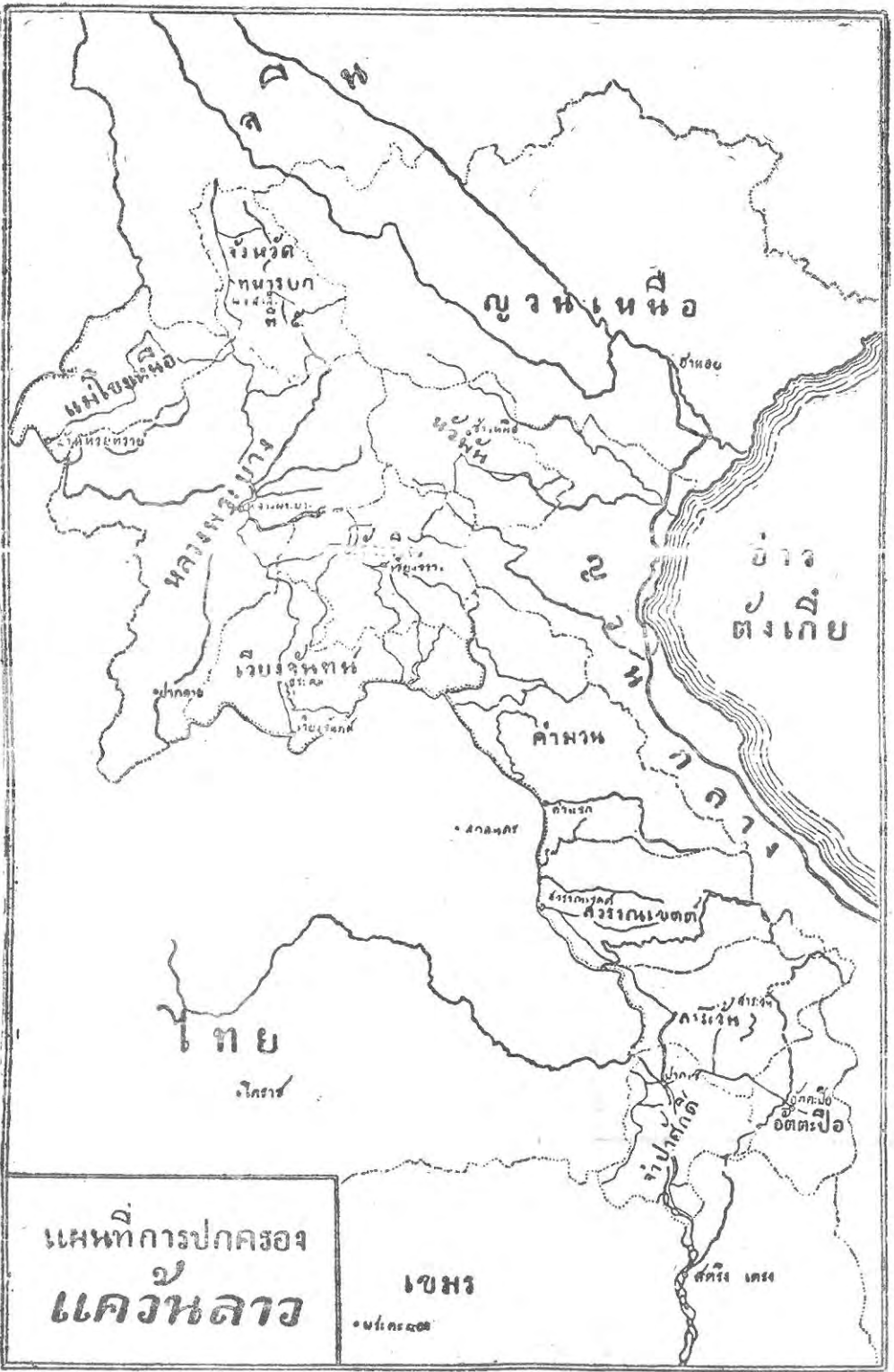
ลาวเหนือ

ลาวใต้

พม่าเหนือ

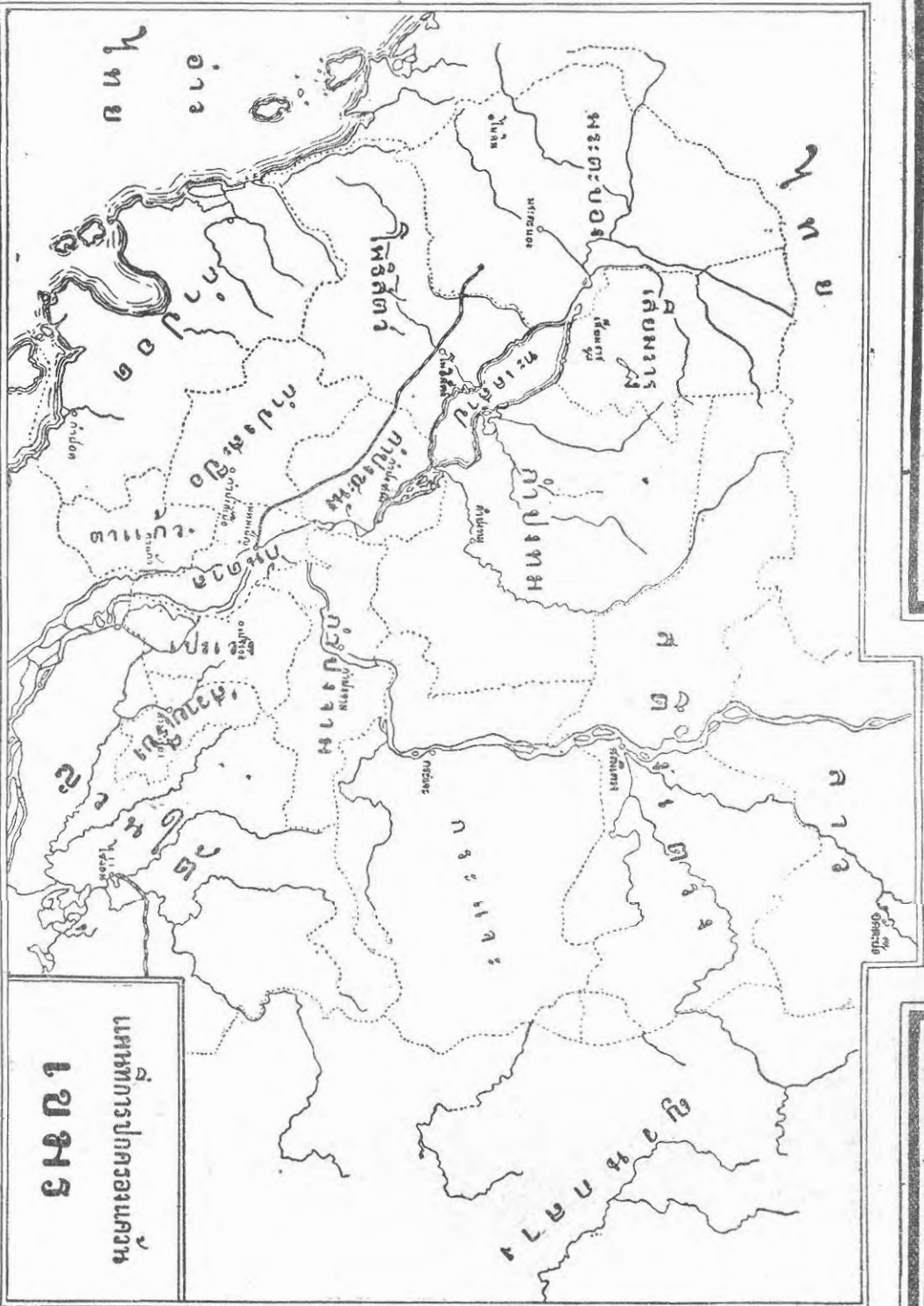
แผนที่
แบ่งเขตปกครอง
ประเทศอินโดจีน
ของ
ฝรั่งเศส

0 50 100 150 200 กม.

แผนที่การปกครอง
แขวงลาว

๑๐๐ กิโลเมตร

แผนที่การปกครองแคว้น
อินทรี

การปกครองแคว้นลาว

และ

แคว้นเขมรของฝรั่งเศส

๑. เรื่องทั่วไปของประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส

ที่ตั้งและอาณาเขตต์ ประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศสตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชีย ตอนตะวันออกเฉียงของประเทศไทยมีอาณาเขตต์ติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ จดประเทศจีน

ทิศตะวันออก จดทะเลจีนและอ่าวตังเกี๋ย

ทิศใต้ จดทะเลจีนและอ่าวไทย

ทิศตะวันตก จดประเทศไทยและเขตต์เชียงตุงในปกครองของอังกฤษ

เนื้อที่ ประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส มีเนื้อที่รวมทั้งเขตต์เช่า กว้างเขาวัดด้วยเป็นประมาณ ๘๕๓,๖๕๘ ตารางกิโลเมตร* มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ดินแดนของอินโดจีนได้กลับคืนมาเป็นของไทย ประมาณ ๗๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ทั้งนี้เพราะได้มีการปรับปรุงเส้นกันเขตต์แดนใหม่เนื่องจากชัยชนะของไทย

- ๑) รัฐอารักขาตั้งเกียหรือญวนเหนือ ๓๓๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร
- ๒) รัฐอารักขาอนัม หรือญวนกลาง ๓๕๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร
- ๓) อาณานิคมโคแรงซันหรือญวนใต้ ๑๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร
- ๔) รัฐอารักขาเขมร ๓๘๖,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร*
- ๕) รัฐอารักขาลาว ๒๓๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร*
- ๖) เขตค้ำเข้ากวางเซาวัน ๖๔๗ ตารางกิโลเมตร

พลเมือง ๓. เชื้อชาติ เชื้อชาติของพลเมืองที่อาศัยอยู่ในเขตค้ำเข้าโคแรงซันของฝรั่งเศสส่วนใหญ่ คือ ไทย แต่ฝรั่งเศสได้แยกเรียกให้เป็นลาวบ้าง เขมรบ้าง ญวนบ้าง ทั้งนี้เพื่อกีดกันให้ห่างจากไทย และเพื่อมิให้รู้สึกรู้ว่าเป็นไทย เพราะเกรงจะมาคบค้าสมาคมกับไทยอันเป็นชนชาติที่ตีขึ้นมาแต่สายโลหิตเดียวกัน จะทำให้ลำบากในการปกครอง

๒. จำนวนพลเมืองรวมทั้งสิ้นประมาณ ๒๓,๘๐๐๐,๐๐๐ คน แยกออกเป็นส่วนๆ ดังนี้ (พ.ศ. ๒๔๗๗)

- ๑) รัฐอารักขาตั้งเกียหรือญวนเหนือ ๘,๐๐๐,๐๐๐ คน
- ๒) รัฐอารักขาอนัมหรือญวนกลาง ๖,๐๐๐,๐๐๐ คน
- ๓) อาณานิคมโคแรงซันหรือญวนใต้ ๕,๕๐๐,๐๐๐ คน

* รัฐอารักขาเขมร ตอนพระตะบอง, ศรีโสภณ, มงคลบุรี และส่วนใหญ่ของเสียมราฐ กับรัฐอารักขาลาวตอนตรงข้ามกับหลวงพระบาง แตรนครจำปาศักดิ์ได้ตีกับคืนมาสู่อธิปไตยของไทยใน พ.ศ. ๒๔๗๕

- ๔) รัฐอริกาซามร ๒,๖๐๐,๐๐๐ คน*
- ๕) รัฐอริกาซาดาด ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน*
- ๖) เขตต์เซ่า กวางเซาฉัน ๒๕๐,๐๐๐ คน

การปกครองประเทศอินโดจีน

๑. การปกครองส่วนกลาง ประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส ประกอบด้วยรัฐต่างๆ ดังต่อไปนี้

- ก. รัฐอริกาซังเกีย หรือญอนเหนือ มีเมืองซานอย เป็นเมืองหลวง
- ข. รัฐอริกาซอนัม หรือญอนกลาง มีเมืองเว้ เป็นเมืองหลวง
- ค. อาณานิคมโคแวงซัน หรือญอนใต้ มีเมืองไซ่ง่อน เป็นเมืองหลวง
- ฆ. รัฐอริกาซามร มีเมืองพนมเปญเป็นเมืองหลวง
- ง. รัฐอริกาซาดาด มีเมืองเวียงจันเป็นเมืองหลวง
- จ. เขตต์เซ่า กวางเซาฉัน มีที่ทำการรัฐบาลตั้งอยู่ที่ พอร์ตบายาต์

ประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศสมีรัฐบาลกลางตั้งอยู่ที่เมืองซานอยในรัฐอริกาซังเกีย มีผู้ดำเนิราชการเป็นประมุข รัฐบาลกลางนี้อำนาจปกครองทั่วอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งแม้จะแยกออกเป็นแคว้นต่างๆ ก็ตาม แต่ตามกฎหมาย ฝรั่งเศสถือความเป็นอาณา

* พลเมืองในรัฐอริกาซามร และ รัฐอริกาซาดาด ได้คิด มาตุ ธิปไตย ของไทยใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ คน

นิคมอันเดียว รัฐบาลกลางที่เมืองซานออยมีอำนาจควบคุม การบริหาร
 ของรัฐต่าง ๆ ได้โดยเฉียบขาด อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ
 นี้เป็นของฝรั่งเศส จะใช้อำนาจดังกล่าวเพียงใดก็ได้ ผู้สำเร็จราชการเป็น
 คนฝรั่งเศส ไม่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อปวงชนที่อาศัยอยู่ในอินโดจีน
 เพียงแต่รับผิดชอบต่อกระทรวงเมืองชนในประเทศฝรั่งเศสเท่านั้น พระ
 ราชาราชแห่งประเทศญวน กษัตริย์เขมรหรือเจ้าผู้ครองแคว้นอื่น ๆ
 ที่ฝรั่งเศสก็ให้เป็นประมุขของรัฐแต่ละแคว้นนั้น ๆ เป็นเพียงตำแหน่ง
 ดอຍດມທ່ນ ๕๕ เพราะไม่มีอำนาจราชศักดิ์ประการใด มิได้เป็น
 ประมุขของประเทศเช่นประเทศไทย กลับต้องขึ้นตรงต่อผู้สำเร็จ
 ราชการอินโดจีนซึ่งเป็นคนสามัญชาวฝรั่งเศส ต้องเคารพก้ำนับ
 ผู้สำเร็จราชการอินโดจีนว่าเป็นประมุขของประเทศ จะทำการสิ่งใด
 ก็ทำโดยดำฟังของพระองค์หาได้ไม่ อยู่ในความควบคุมของรัฐบาล
 ฝรั่งเศสทุกฝักนิ้ว แม้ในคราวที่สมเด็จพระปกเกล้าฯ แห่งประเทศ
 ไทยเสด็จประพาสอินโดจีน ฝรั่งเศสก็คอยระวังมิให้พระเจ้ามณเฑียร
 กษัตริย์เขมรพูดไทยกับสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสรีภาพในการพูด
 ถูกบังคับแม้กระทั่งกษัตริย์ผู้เสวยใหญ่ที่สุดแห่งแคว้นเขมร ฉะนั้น
 พดเมืองย่อมถูกจำกัดยิ่งไปกว่ามากมายนัก ส่วนผู้สำเร็จราชการ
 อินโดจีนนั้น มีอำนาจมากยิ่งขึ้นยิ่งกว่ากษัตริย์ในวิธีการปกครอง
 ระบบสัมบูรณาญาสิทธิราช อันเป็นระบอบการปกครองที่ด้าสนัยเดี่ยว

อำนาจสูงสุดของประเทศ ทั้งทางนิติบัญญัติ ทางบริหาร และทางตุลาการ ตกอยู่กับผู้สำเร็จราชการจีนโตจีน ตำแหน่งจอมทัพ ก็ตกอยู่กับผู้สำเร็จราชการซึ่งเป็นคนฝรั่งเศส

ในประเทศจีนโตจีนมีสภาหลายสภาเป็น ท่านของสภาที่ปรึกษา ราชการ เกือบทุกสภาผู้สำเร็จราชการจีนโตจีนเป็นประธาน สภาต่าง ๆ มีดังนี้

ก. สภารัฐบาล สมาชิกเป็นชาวฝรั่งเศสผู้มีตำแหน่งเป็น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นที่ปรึกษาในเรื่องการคลัง ภาษีอากร และการปกครองทั่วไป

ข. สภาใหญ่สำหรับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการคลัง สมาชิกส่วนมากต้องเป็นคนฝรั่งเศส

ค. สภาป้องกันประเทศ

ง. สภาสูงสำหรับการศึกษา

ผู้สำเร็จราชการมีพระยศผู้หนึ่ง เป็นชาวฝรั่งเศสซึ่งมี

อำนาจสั่งการแทนได้

ตำแหน่งราชการอื่น ๆ มี อธิบดีกรมคลัง อธิบดีกรม ศึกฎการ ตำรวจและตำรวจป่าไม้ อธิบดีกรมคลัง อธิบดี กรมยุติธรรม อธิบดีกรมควบคุมการเงิน อธิบดีกรมไปรษณีย์ โทรเลข อธิบดีกรมโยธาธิการ อธิบดีกรมศึกษาธิการ อธิบดี กรมตำรวจนครบาล

รัฐบาลกลางมีหน้าที่ดำเนินงานในส่วนกลาง คือ

- ก. ควบคุมการเงิน
- ข. จัดการทหาร
- ค. จัดระเบียบราชการพลเรือน
- ฆ. จัดระเบียบราชการตุลาการ
- ง. จัดระเบียบการคลัง

ในส่วนภูมิภาคนั้นมีหน้าที่ดำเนินการ

- ก. ภาษีศุลกากร สรรพากร สรรพสามิต
- ข. ไปรษณีย์โทรเลข โทรศัทพ์
- ค. วิทยุโทรเลข
- ฆ. เหมืองแร่
- ง. จัดโรงเรียนภาษาฝรั่งเศสในตะวันออกไกล

๑๓๑

๒. การปกครองแคว้นต่างๆ ในประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส
วิธีการปกครองแคว้นต่างๆ ในปกครองของฝรั่งเศสนั้นมีแบบ
อย่างธรรมเนียมไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะฝรั่งเศสได้เขตต่างๆ
ในอินโดจีนนี้มาด้วยวิธีต่างๆ กัน การปกครอง จึงผิดแผกกันไป
บ้าง ดังจะจำแนกตามลำดับเวลาต่อไปนี้

ก. อาณานิคมโคแวงซันหรือญวนใต้ แคว้นนี้ฝรั่งเศสยึด
เขาเป็นเมืองขึ้นได้โดยใช้กำลังบังคับให้พระเจ้าแผ่นดินญวนทำสัญญา

ยกดินแดนญวนใต้ให้เป็นของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงได้จัดตั้งแคว้นขึ้น
เป็นเมืองขึ้นโดยตรงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘

ข. รัฐอารักขาเขมร รัฐนี้ฝรั่งเศสได้ใช้กำลังขู่พระเจ้า
แผ่นดินเขมรให้ทำสัญญายอมยกประเทศเขมรเข้าอยู่ในความคุ้มครอง
ของฝรั่งเศสตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๖ กษัตริย์เขมรยังคงปกครองรัฐนี้อยู่
แต่ต้องอยู่ใต้อำนาจฝรั่งเศส ในบังคับบัญชาของผู้สำเร็จราชการ
อินโดจีนซึ่งเป็นคนฝรั่งเศสกับได้รวม เขมรณฑลบูรพาของไทยซึ่งบัง
คับเขาไปใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ด้วย

ค. รัฐอารักขาอนัม ฝรั่งเศสได้รัฐอนัมหรือญวนกลาง
ไปโดยใช้กำลังบังคับให้พระเจ้าแผ่นดินจีน และพระเจ้าแผ่นดินญวน
เจ้าของประเทศให้ยอม เข้าอยู่ใน ความคุ้มครอง ของ ฝรั่งเศสใน พ.ศ.
๒๔๒๗ กษัตริย์นั้นฝรั่งเศสได้ยกตำแหน่งให้เป็นถึงราชาธิราชปกครอง
รัฐต่างๆ ในความปกครองของฝรั่งเศส แต่เป็นราชาธิราชที่ ขึ้นอยู่
กับผู้สำเร็จราชการอินโดจีนซึ่งเป็นคนฝรั่งเศส

ฆ. รัฐอารักขาทังเกีย รัฐนี้ตกไปเป็นของฝรั่งเศสทำนอง
เดียวกันกับรัฐอารักขาอนัม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗

ง. รัฐอารักขาดาว ฝรั่งเศสได้ใช้กำลังบังคับไทยในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวให้ ทำสัญญา ยกดินแดนฝั่ง
ซ้ายแม่น้ำโขงให้เป็นของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้จัดตั้งดินแดนขึ้นเป็น
อาณานิคมดาว เรียกชื่อให้ต่างกับกับไทย เพื่อมิให้มีโอกาสมา

รวมกับไทยในอุ้งหน้าเจ้าพระยาได้ ดินแดนที่เรียกว่าอาณาจักรลาว
นี้ ฝรั่งเศสได้ซื้อเชียวไทย ซึ่งในขณะนั้นยังมีกำลังน้อยให้ยกแผ่นดิน
ให้ฝรั่งเศส และบังคับให้รับรองว่าดินแดนเหล่านั้นเป็นของฝรั่งเศส
ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ และ พ.ศ. ๒๔๔๗

จ. เขตต์เข้ากวางเซาฉัน เขตต์นี้ฝรั่งเศสจะให้พระเจ้าแผ่นดิน
จีนทำสัญญาให้ฝรั่งเศสเข้าเป็นเวลา ๙๘ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒
เป็นต้นมา

รัฐต่าง ๆ ในอินโดจีนมีชาวฝรั่งเศสกำกับอยู่โดยทั่วไป
ผู้กำกับนั้นอำนาจเหนือประมุขของรัฐซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง แม้ประมุข
นั้นเป็นถึงราชาธิราชก็ตาม เรียกชื่อต่าง ๆ กัน ผู้กำกับเหล่านั้นอยู่ใน
ความควบคุมของผู้สำเร็จราชการอินโดจีน แต่มีอำนาจการปกครอง
แคว้นต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเป็นที่ ย่ำเกรงของชาวพื้นเมืองและประมุข
แห่งรัฐทั้งหลายยิ่งนัก ผู้กำกับรัฐเหล่านั้นมีสภาพที่ปรึกษาประจำท่านของ
เดียวกับผู้สำเร็จราชการอินโดจีน แต่ไม่มีอำนาจในทางการทหาร
อำนาจทางการทหารของประเทศอินโดจีนขึ้นอยู่กับผู้บัญชาการกองทัพ

๒. เรื่องการปกครองแคว้นลาว

ที่ตั้งและอาณาเขตต์ แคว้นลาวหรือรัฐอารักขาลาวตั้งอยู่ทาง
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ติดต่อกับภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียง
เหนือมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกั้นเขตต์แดนแคว้นลาวหรือรัฐอารักขา
ลาวนี้ แต่เดิมรวมอยู่ในอาณาจักรไทยเสมือนเป็นทองแผ่นเดียว

กัน แต่ถูกฝรั่งเศสบังคับขู่เชิญไปในขณะที่ไทยไม่มีแผนยานภาพพอ
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ และ พ.ศ. ๒๔๔๗

อาณาเขตต์ของแคว้นลาวมดง^๕

ทิศเหนือ จดประเทศจีน และ ทังเกีย หรือญวนเหนือ

ทิศตะวันออก จดเขตต์คองมื๋น หรือญวนกลาง

ทิศใต้ จดเขตต์เขมร

ทิศตะวันตก จดประเทศไทย และเขตต์เขียงตุงในควาน

ปกครองของอังกฤษ

^๕ เนื้อ ^๕ เนื้อของแคว้นดาวรวมทั้งสิ้นมีประมาณ ๒๓๓,๐๐๐
ตารางกิโลเมตร *

พลเมือง ๓. เชื้อชาติ เชื้อชาติของพลเมืองในเขตต์ดาวคือ
ไทย มีเชื้อสายสืบมาแต่ไทยโบราณร่วมกับไทยในด้อมแม่น้ำเจ้า
พระยา หากแต่ฝรั่งเศสมาเรียกชื่อให้เพี้ยนไปจากไทย จึงทำให้
คิดเห็นไปว่าคนละพวกคนละเหล่า คำว่า "ลาว" เอง ความ
จริงก็เป็นชื่อไทยในสมัยเมื่อยังอยู่ในประเทศจีน

๒. จำนวน พลเมือง ในรัฐอารักขาดาว มีประมาณ
๓,๐๐๐,๐๐๐ คน *

ศาสนาและประเพณี ประชาชนในรัฐนี้ส่วนใหญ่อีกพุทธ
ศาสนา มีพวกที่ถือศาสนาโบราณปะปนอยู่บ้างโดยมากอยู่ตามป่า

* เนื้อที่และพลเมืองในรัฐอารักขาดาวนั้นได้คักมาอยู่ในอธิปไตยของ
ไทยประมาณเกือบกึ่งหนึ่งใน พ.ศ. ๒๔๗๔

ตามเขา คำค้นหาถูกต้องก็มีผู้นิยมถือบ้างแต่โดยมากเป็นพวกที่นิยมฝรั่งเสียซึ่งมีจำนวนน้อย

ประเพณีของชาวพื้นเมืองในรัฐนี้ไม่ผิดแยกไปจากไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเลย ทั้งทำให้เห็นได้ว่า ไทยในแคว้นลาวและไทยในประเทศไทย เป็นไทยเหล่าเดียวกัน

เขตต์ปกครอง รัฐอารักขาลาวแบ่งเขตต์ปกครองออกเป็น ๓ เขตต์ คือเขตต์หลวงพระบาง เวียงจัน และจำปาศักดิ์

๑. หลวงพระบางตั้งอยู่บนดงฝั่งของแม่น้ำโขง ทางภาคเหนือของประเทศไทย คิดต่อกับกรุงเทพฯ ได้สะดวกโดยทางรถไฟสายกรุงเทพฯ—เชียงใหม่ ดงที่ตั้งถ้านั้นคร่ำปางแล้วโดยสำรวจรถยนต์ไปตามถนนประชาธิปไตยถึงจังหวัดเชียงใหม่ตรงเวือ่ดงไป ตามลำน้ำกกและลำน้ำโขง แคว้นหลวงพระบางนับว่า ดาว หลวง หรือดาวเหนือ เขตต์หลวงพระบางทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ในปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๔๘๔) ไทยได้รวมเข้าไว้ในอธิปไตยของไทยแล้วและตั้งขึ้นเป็นจังหวัดตามข้าง ดงใหญ่ของหลวงพระบางขณะนี้ยังอยู่ในปกครองของฝรั่งเศส

๒. เวียงจัน ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตรงข้ามกับบ้านศรีเชียงใหม่จังหวัดหนองคายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย คิดต่อกับกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟสายกรุงเทพฯ—อุดรธานี จากอุดรธานีทางรถยนต์ไปยังจังหวัดหนองคาย แล้วข้ามแม่น้ำโขงไปถึงเวียงจันได้สะดวก แคว้นเวียงจันนับว่า ดาวกลาง

๓. นครจำปาศักดิ์ ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ติดต่อกับกรุงเทพฯ ได้โดยทางรถไฟสายกรุงเทพฯ—วารินทร์ จากวารินทร์มีทางรถยนต์ไปเชื่อมกับทางของฝรั่งเศสที่ช่องเม็ก แคว้นนี้ บางทีเรียกว่าลาวใต้ ไทยได้ตั้งขึ้นเป็นจังหวัดหนึ่งในประเทศไทย เรียกว่าจังหวัดนครจำปาศักดิ์เมื่อยึดได้จากฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๗๕ เขตจำปาศักดิ์กินไปถึงฝั่งซ้าย ของแม่น้ำโขง ตอนเมืองบักเซซึ่งขณะนั้นอยู่ในครอบครองของฝรั่งเศสด้วย

เหตุที่แคว้นลาวตกอยู่แก่ไทย พลเมืองในแคว้นลาวมีเชื้อชาติเป็นไทยแต่เนื่องด้วยแคว้นนี้มีแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นแม่น้ำที่กว้างใหญ่ กั้นอยู่ การปกครองจึงต้องแยกออกจากกัน โดยมีไทยด้วยกันปกครองมาเป็นที่มา รัฐอารักขาของฝรั่งเศสอ้างว่าเคยเป็นเมืองขึ้นของญวนจึงบังคับเอาไปจากไทย ความจริงรัฐอารักขาของญวนเป็นของไทยโดยแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลักฐานต่อไปนี้

ใน พ.ศ. ๒๓๗๓ ขณะเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีคิดรบพุ่งกับอะแซห่อ นกอย่นัน ทางเมืองนครราชสีมาเกิดขึ้นด้วยพระยานางรอง เจ้าเมืองนางรอง อันเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมาเกิดวิวาทกับพระยานครราชสีมาแล้วเอาเมืองนางรองไปขอขึ้นต่อ เจ้าโสมเมืองนครจำปาศักดิ์ ซึ่งตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ในสมัยนั้น เจ้าโสมเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาถูกพม่าแย่งเอาไปหมดแล้ว ก็รับเอาเมืองนางรองไว้เป็นเมืองขึ้น พระยานางรองจึงถืออำนาจเจ้านครจำปาศักดิ์

ตั้งเมืองไม่ยอมขึ้นคือเมืองนครราชสีมา พระยานครราชสีมาจึง
บอกเข้มายังกรุงธนบุรีว่า พระยานางรองเป็นซบถ

โบบอกพระยานครราชสีมาเข้มาถึงกรุงธนบุรีใน พ.ศ. ๒๓๓๘
พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีรับสั่งให้ เจ้าพระยาจักรียกกองทัพไปปราบ
ปราบเมืองนางรอง เจ้าพระยาจักรีขึ้นไปถึงนครราชสีมาให้กองทัพ
หน้ายกออกไปตีเมืองนางรองจับตัวพระยานางรองได้ พิจารณาความ
เป็นดีชั่วก็ให้ประหารชีวิตเสีย ขอปราบปรามเมืองนางรองเสร็จแล้ว
เจ้าพระยาจักรีได้ทราบความว่า เจ้าโฮกับเจ้าอินทที่ปราชเมืองนคร
จำปาศักดิ์เตรียมกองทัพมาจำนวนพล ๓๐,๐๐๐ เศษ จะยกมาตี
เมืองนครราชสีมาหรือเมืองไหนก็ยังไม่ปรากฏชัดไม่ จึงบอกความ
เข้มายังกรุงธนบุรีใน พ.ศ. ๒๓๒๐ ทำนองในเวลานั้นเจ้าพระยาสุรสีห์
จะเข้มาอยู่ในกรุง ฯ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาสุรสีห์
คุมกองทัพหนุนไปอีกทัพหนึ่ง ให้เจ้าพระยาทั้งสองออกไปปราบ
ปราบเมืองนครจำปาศักดิ์เสียด้วย เจ้าพระยาทั้งสองลงไปตีเมือง
นครจำปาศักดิ์ เจ้าโฮเจ้าอินทดีไม่ได้หนีลงมาทางใต้ กองทัพ
ไทยคิดตามลงไปจับได้ที่เมืองสีทันดรคนหนึ่ง ที่เมืองฮัคบอคนหนึ่ง
แต่รักเลยไต่เมืองสีทันดรและฮัคบอมาเป็นของไทยในคราวนั้นด้วยเจ้า
พระยาทั้งสอง ไต่เมืองนครจำปาศักดิ์ แล้ว จึงให้ไปเกลี้ยกล่อม
หัวเมืองเขมรป่าดงซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างเมืองนครจำปาศักดิ์ กับเมือง
นครราชสีมาข้างตอนใต้มีเมืองสุรินทร์และขันธ์ (ศรีสะเกษ) เป็นคัน
ให้เข้มาอยู่เป็นข้าขอบขัณฑสีมา ครั้นเสร็จราชการกองทัพกลับเข้

มาถึงกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปันบำเหน็จแม่ทัพนานกองทัพ
ความชอบ จึงได้อนุญาตเจ้าพระยาจักรีขึ้นเป็นสมเด็จพระยามหา
กาษัตริย์ศึก ฯ มีเครื่องยศอย่างเจ้าต่างกรม และคงดำรงตำแหน่ง
เดิมหน้ายกอย่างเดิมด้วย

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๓๒๓ เกิดสงครามขึ้นระหว่างกรุงธนบุรี
กับกรุงศรีสัตนาคนหุต เหตุที่จะเกิดสงครามครั้งนี้ เดิมพระวอ
เป็นเสนาบดีเมืองเวียงจันทน์ เกิดวิวาทรบพุ่งกับเจ้าเวียงจันทน์ พระ
วอสู้ไม่ได้หนีลงมาอาศัยอยู่กับเจ้านครจำปาศักดิ์ แล้วพาสัมภักดิ์
พวกมาตั้งภูมิตำเนาอยู่ที่ดอนมดแดงริมแม่น้ำมูล อันเป็นที่ตั้ง
หัวดอยบวรราชธานีทวณันน์ เมื่อไทยไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์ พระ
วอได้มาอ่อนน้อมขอขึ้นต่อกรุงธนบุรี ครั้นกองทัพไทยกลับมาแล้ว
เจ้าเวียงจันทน์ให้พระยาสุโขทัยคุมกองทัพลงมาจับพระวอฆ่าเสีย พระ
เจ้ากรุงธนบุรีทราบก็ทรงขัดเคืองว่าพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตดูหมิ่น
จึงมีรับสั่งให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ กับเจ้าพระยาสุรสีห์
ยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์

สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ กับเจ้าพระยาสุรสีห์ยก
กองทัพออกจากกรุงธนบุรีขึ้นไปตั้งประชุมพลที่เมืองนครราชสีมา
รวมกองทัพบกจำนวน ๒๐,๐๐๐ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ
ยกไปทางหนึ่ง ให้เจ้าพระยาสุรสีห์ตั้งไปเกณฑ์กองทัพเรือกรงกัม
พูชาจำนวนพล ๑๐,๐๐๐ ยกขึ้นไปทางแม่น้ำโขงอีกทางหนึ่ง ค้ำหัว

เมืองนครศรีธรรมราชคนหนุชไปบรรจบกองทัพเมืองเวียงจันทน์ ครั้ง
 นั้นเจ้าหอดวงพระบางได้ทราบ ว่าไทยยกกองทัพมาหรือขึ้นไป คือเมือง
 เวียงจันทน์ ก็คิดว่าถ้านิ่งอยู่ไทยได้เมืองเวียงจันทน์แล้ว คงจะเสียดิน
 ไปคือหอดวงพระบางด้วย และเจ้าหอดวงพระบางนั้นเป็นอริกับเจ้าเวียง
 จันทน์มาแต่ก่อน จึงแต่งทูตให้ลงมาหาสมเด็จพระยามหากษัตริย์
 ศรีกรุง รับอาสาจะให้กองทัพเมืองหอดวงพระบางลงมาช่วยคเมืองเวียง
 จันทน์ข้างด้านเหนือ และขอเอากรุงธนบุรีเป็นที่พึ่งต่อไป

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีธรรมราชคนหนุช ตั้งแต่ได้ทราบ ว่ากองทัพ
 กรุงธนบุรียกขึ้นไป ได้แต่งกองทัพให้มาคอยรับต่อสู้ ตามหัวเมือง
 และตามด่านสำคัญหลายแห่ง ก็มีแค่แตกพ่ายหนีไป จนกองทัพ
 ไทยขึ้นไปถึงเวียงจันทน์ตั้งล้อมเมืองไว้ แคว้นพุ่งกันมาถึง ๔ เดือน
 พระเจ้ากรุงศรีธรรมราชคนหนุชเห็นเหลือกำลังที่จะรักษาเมืองเวียงจันทน์ไว้ได้
 ก็พาเจ้าอินทเจ้าพรหมราชบุตร กับ คนสนิทหนีไปเมือง คำเกิด ทางค้อ
 แดนญวน กองทัพไทยได้เมืองเวียงจันทน์ จับได้ยุปราช เจ้านันทเด่น
 และญาติวงศ์ของพระเจ้ากรุงศรีธรรมราชคนหนุช กับทั้งผู้คนพาหุณะและ
 ทรัพย์สินของเครื่องศาสตราวุธทั้งปวงเป็นอันมาก

สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศรีกรุง กับ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี
 ศรีกรุงนั้น ได้เมืองเวียงจันทน์และเมืองหอดวงพระบาง กับทั้งหัวเมือง
 ข้างทางป่องมาเป็นราชอาณาเขตต์มา ขยายเขตต์ไทยทางทิศตะวันออก
 และทิศเหนือออกไปจนจดแดนญวน และแดนเมืองคังเกีย และเมื่อ

2725
 ๒๑๕๗๖๕
 ๒๔๘๔

สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ จะยกกองทัพถล่มลงมากรุงเทพฯ
 ก็ให้เชิญพระมหามณเฑียรคันปฏิมากรแก้วมรกต กับพระบาง ซึ่งประ
 ดิษฐานอยู่ณเมืองเวียงจันทน์มายังกรุงเทพฯด้วย พระแก้วมรกตจึงได้
 มาประดิษฐานอยู่ในกรุงเทพมหานครเป็นมิ่งขวัญของชาวไทยอยู่ ณ
 คราบเท่าทุกวันนี้

เหตุที่แคว้นลาวต้องตกเป็นของฝรั่งเศส

๑. เดิมแคว้นสิบสองจุไทย ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ ฝรั่งเศส
 ขอทำสัญญากับไทยเพื่อกำหนดอาณาเขตกันครหลวงพระบาง และฝรั่ง
 ศาสตร์ ได้ตั้ง ม. ปาวิ เป็นกบฏในบั้นนั้นเอง พวกจีนฮ่อคุกกันมา
 ปล้นเขตต์ไทยทางสิบสองจุไทยอย่างชานานใหญ่ ไทยได้ยกกองทัพ
 ไปปราบฮ่อจนสงบไปครั้งหนึ่ง ต่อมาอีกในปีหนึ่งคือใน พ.ศ. ๒๔๓๐
 จีนฮ่อเข้ามาทำการปล้นสดมภ์อย่างรุนแรงอีก และทำการปล้นถง
 ในเขตต์หลวงพระบาง กองทัพไทยต้องขึ้นไปปราบฮ่ออีก ใน
 การปล้นครั้งหลังนี้ ม. ปาวิ กบฏฝรั่งเศสเองตกอยู่ในอันตราย
 รอดชีวิตได้เพราะไทยช่วยไว้ และอพยพจากหลวงพระบางโดยอุป
 ถัมภ์ของไทย ในเวลาที่ไทยทำสงครามปราบฮ่อถึงสองครั้งนั้น
 ฝรั่งเศสแสดงว่าจะช่วยไทย แต่ก็ได้ช่วยอะไรจริงจั่ง ครั้นเมื่อ
 ไทยได้เสียเลือดเนื้อทำการรบปราบฮ่อจนราบคาบ และประชาชน
 อยู่เย็นเป็นสุขสบายกันมาคั้งปีหนึ่งแล้ว ฝรั่งเศสจึงเข้ามายึดแคว้น
 สิบสองจุไทย โดยอ้างว่าเพื่อคอยปราบฮ่อ และไทยจะเจรจาอย่าง
 ไว ฝรั่งเศสก็ไม่ยอมถอนกองทัพไป แคว้นสิบสองจุไทยของไทยจึง

ต้องกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐอารักขาชาวในปกครองฝรั่งเศส ตั้ง
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ การเสียดินแดนซึ่งไม่ปรากฏข้อสัญญาเป็นหลักฐาน
แต่ต่อมาอีก ๕ ปี ได้มีสัญญา (ปี ร.ศ. ๑๓๒) ซึ่งมิขอ
ความบังคับให้ไทยเสียดินแดนซึ่งชายแม่น้ำโขงทั้งหมด

๒. เสียดินแดนชายแม่น้ำโขง ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๓๒) -
ฝรั่งเศสได้ส่งกองทัพจากเมืองพนมเปญ โดยทางเรือขึ้นไป ตาม ลำแม่น้ำ
โขง เข้าทำร้ายเจ้าหน้าที่รักษาเขตแดนไทย ทำนองเดียวกันกับ
ที่ทำกับไทยในขณะนั้น และอ้างว่าดินแดนซึ่งชายแม่น้ำโขงทั้งหมดคือ
ดินแดนที่เป็นรัฐอารักขาชาว ตั้งแต่แคว้นหลวงพระบางถึงแคว้น
จำปาศักดิ์เคยเป็นของญวนและเขมร เมื่อญวนและเขมรตกอยู่ใน
อำนาจของฝรั่งเศสแล้ว ดินแดนซึ่งชายแม่น้ำโขงทั้งหมด ก็ต้องเป็น
ของฝรั่งเศสด้วย ไทย รู้สึกว่ามีความกำดงน้อย ก็พร้อมที่จะยินยอม
ยกเขตแดนเหล่านั้นให้อีก แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่พอใจ ในวันที่ ๓๓
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ฝรั่งเศสส่งเรือรบ ๒ ลำ โดยใช้เรือสินค้า
เป็นเรือนำร่องเข้ามาในปากน้ำเจ้าพระยา บินบ้อมของเราได้ถึง
บ้องก้นถูกเรือสินค้าซำรุก เรือรบฝรั่งเศสยิงเรือมกุฎราชกุมารของ
เราเสียหาย แลวถนัดเดยเข้ามากรุงเทพฯ ม. ปาดี ซึ่งไทยได้เคย
ช่วยชีวิตไว้เมื่อคราวปราบฮ่อ ได้รับตำแหน่งเป็นอัครราชทูตฝรั่งเศส
ประจำกรุงเทพฯ ก็มายื่นคำขาดต่อรัฐบาลไทย ในคำขาดที่ ม. ปาดี
ยื่นนั้น นอกจากให้ไทยยอมรับว่าดินแดนซึ่งชายแม่น้ำโขง ตลอดจนถึง

เกาะต่างๆ ในด้านน้ำโขงซึ่งเป็นของไทยเองนั้น ให้เป็นของฝรั่งเศส
 ทั้งสิ้น ซึ่งไทยได้ตกลงยินยอมอยู่ก่อนแล้ว ม. ปาวีก็ยังคงบังคับให้
 ไทยจ่ายเงินเป็นเงินฝรั่งเศส ๒,๐๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ คิดตามอัตราแลกเปลี่ยน
 ในขณะนั้น เป็นเงินจำนวนหนึ่งล้านบาท อีกจำนวนหนึ่งเป็น
 เงินไทยตามล้านบาท นอกจากนั้นไทยถูกบังคับให้ถอนทหารจากชาย
 แคนทั้งหมด ในคราวเดียวกันนี้ ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีได้เป็น
 ประกัน และรับรองจะคืนเมืองจันทบุรีของไทยให้ไทย เมื่อไทยได้
 ปฏิบัติครบถ้วนตามคำขอของฝรั่งเศส.

เหตุการณ์ใน ร.ศ. ๑๑๒ ยังคงอยู่ในความทรงจำของไทยมิ
 ได้เดือนคลาย เพราะยังปรากฏหลักฐานเป็นสัญญาระหว่างไทยกับ
 ฝรั่งเศส ลงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ เป็นสัญญา ๑๐ ข้อ มีใจ
 ความดังต่อไปนี้

- ๑) ไทยยอมลดกรรมสิทธิ์ในดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และ
 บรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้นด้วย.
- ๒) ห้ามมิให้ไทยมีเรือรบได้ในทะเลสาบ หรือในแม่น้ำโขง
 ไร่แต่เท่านั้น ให้แม่น้ำซึ่งแยกจากแม่น้ำโขง ก็มีเรือรบไม่ได้ด้วย.
- ๓) ห้ามมิให้ไทยสร้างบ่อนค้า หรือที่คั่งกองทหารในเมือง
 พระบอง เมืองเสียมราฐ และในระยะ ๒๕ กิโลเมตรบนฝั่งขวา
 แม่น้ำโขง

๕) ในเขตที่ตั้งกล่าวในข้อ ๓ นั้น ไทยจะมีได้แค่กำลัง
ตำรวจเพียงเท่าที่จำเป็นแท้.

๕) ในเขตที่ตั้งกล่าวในข้อ ๓ นั้น ไทยจะเก็บภาษีสินค้า
เราออกไม่ได้ จนกว่าฝรั่งเศสจะยินยอม.

๖) เพื่ออุดหนุนช่วยเหลือกรรมกรเดินเรือของฝรั่งเศส ในด้านแม่
น้ำโขง อาจมีความจำเป็นที่จะต้องทำการก่อสร้างทั้งท่าจอดเรือ ท่าที่
ไว้พื้นและถ่านทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง กิจกรรมเหล่านี้ถ้าฝรั่งเศส
ขอร้อง ไทยจะต้องทำให้ฝรั่งเศสได้รับความสะดวกเรียบร้อยทุกอย่าง.

- ๗) ให้มีการไปมาค้าขายกันได้สะดวก.
- ๘) ฝรั่งเศสจะตั้งกงสุลในที่ใด ๆ ก็ได้.

๘) ถ้าเกิดปัญหาเรื่องความหมายในหนังสือสัญญา ให้ถือ
ภาษาฝรั่งเศสเป็นหลัก.

๑๐) ให้สัตยาบันสัญญาภายใน ๔ เดือน.

นอกจากนี้ยังมีสัญญาอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งเรียกในครั้งกระนั้น
ว่า สัญญาน้อยมีข้อความ ๖ ข้อ คือ—

- ๑) การถอนทหารไทยจากเขตปลอดทหารนั้น จะต้องทำ
ให้เสร็จภายใน ๓ เดือน
- ๒) ต้องรื้อถอนบ่อน้ำกำยให้หมด
- ๓) จะต้องตั้งศาลชำระผู้ ที่ต่อสู้ฝรั่งเศส ซึ่งฝ่ายฝรั่งเศสจะ
ตั้งผู้แทนมากำกับการพิจารณาพิพากษา ถ้าเห็นว่ายังดึงไทยน้อยไป

ฝรั่งเศสมีอำนาจจะให้ตัดสินใหม่.

๔) คนฝรั่งเศส หรือคนในบังคับฝรั่งเศสที่ไทยจับหรือลักขังไว้ จะต้องส่งคืนให้ฝรั่งเศส.

๕) ไทยต้องคืนคนที่ขอยางเบียน และเครื่องอาวุธของฝรั่งเศสที่ไทยจับยึดได้นั้น ไทยจะต้องคืนให้ฝรั่งเศสทั้งหมด.

๖) ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีไว้จนกว่าไทยจะปฏิบัติตามกำหนดสัญญา.

เรื่องที่ได้ปรากฏในสัญญานี้ คือเรื่องเงิน ซึ่งภายหลังได้ตกลงจ่ายตามด้านฝรั่งก่อน.

๓. เดียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขง (ดินแดนที่ไทยขอคืนใน พ.ศ. ๒๔๗๓ และที่กองทัพพายัพในกองทัพอีสานยึดได้ใน พ.ศ. ๒๔๗๔) — เนื่องจากฝรั่งเศสเข้ามาบังคับเอาดินแดนเงินทองเป็นจำนวนมากหลายใน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๓๓๒) และมีสัญญาเป็นบทบังคับต่างๆ ให้ครบถ้วนตั้งกล่าวมาข้างต้นนั้น ในทันทีที่ได้ทำสัญญาแล้ว ไทยก็ได้ปฏิบัติตามคำบังคับนั้นครบถ้วนทุกประการ ดินแดนก็ให้แล้ว เงินก็ให้แล้ว ทหารไทยตามชายแดนก็ถอนหมดแล้ว แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอมออกจากจันทบุรี เวลาดังกล่าวอีกถึง ๑๐ ปี ฝรั่งเศสก็ยังยึดเมืองจันทบุรีไว้ จันทบุรีเป็นดินแดนสำคัญยิ่งในการรักษาความปลอดภัยของประเทศไทย เพื่อไทยไม่มีกำลังที่จะขับไล่ฝรั่งเศสไปจากจันทบุรีได้ ก็ต้องขอแลกเปลี่ยน จึงได้เกิดมีสัญญาขึ้นอีก

๒ ระเบียบหนึ่งลงวันที่ ๗ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๒ (พ.ศ. ๒๔๔๕) อีก

ระเบียบหนึ่งลงวันที่ ๑๑ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ (พ.ศ. ๒๔๔๖)

สัญญาลงวันที่ ๗ ตุลาคม มี ๑๐ ข้อ มีใจความย่อ ๆ คือ

ข้อ ๑) กำหนดพรมแดนระหว่างไทยกับเขมรและรวมเอาดินแดนฝั่งขวาของหลวงพระบาง.

ข้อ ๒) บังคับให้ไทยยกเมืองมโนไพร และ จำปาศักดิ์ให้ฝรั่งเศส และถ่ายยกให้แล้ว ฝรั่งเศสจึงจะจากจันทบุรี.

ข้อ ๓) บังคับให้ไทยได้ไม้แคตหวาร และนายทหารที่เป็นคนไทยในดินแดนภาคอีสาน.

ข้อ ๔) การก่อสร้างท่าเรือ คดอง และทางรถไฟในดินแดนไทยภาคอีสาน จะทำได้แก่ด้วยทุนของไทยและโดยคนไทย.

ข้อ ๕, ๖, ๗ เกี่ยวกับเรื่องคนในบังคับ.

ข้อ ๘, ๙, ๑๐ เกี่ยวกับพิธีการสัญญา.

แม้กระนั้นก็ดี ฝรั่งเศสก็ยังไม่วางใจไปจากจันทบุรี ต่อมาอีกปีเศษจึงได้มีสัญญาฉบับลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ (ร.ศ. ๑๑๒)

แก้ไขเพิ่มเติมสัญญาฉบับก่อน.

สัญญาฉบับนี้มี ๑๐ ข้อ มีใจความย่อ ๆ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑) กำหนดเขตแดนไทยกับเขมร โดยถือภูเขาบรรทัดเป็นหลัก แล้ววกถิ่นดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงหน้าปากเซ.

ข้อ ๒) กำหนดเขตแดนทางหลวงพระบาง โดยไทยต้องยกดิน

แผ่นดินชวาแม่น้ำโขงตรงหน้าหอดวงพระบางให้ฝรั่งเศส.

ข้อ ๓) บัญญัติให้ตั้งข้าหลวงผสม ทำกรบักบัน เขตค้แดน ตามความในข้อ ๓ และข้อ ๒ นั้น ให้เสร็จใน ๔ เดือน.

ข้อ ๔) ให้รัฐบาลไทยยอมเสีย ดระอำนาจที่จะเป็นเจ้าของ แผ่นดินในเมืองหลวงพระบางทางฝั่งขวาแม่น้ำโขง อนุญาตให้คนไทย ชินดองในแม่น้ำโขงตอนตกเป็นของฝรั่งเศสคนนั้นได้ตั้ง ตุก

ข้อ ๕) เมื่อได้กระทำกรบักบัน และตกลงกันตามความข้าง ต้นนั้นให้เสร็จสิ้นแล้ว - ฝรั่งเศสรับว่าจะออกจากจันทบุรีไปทันที.

ข้อ ๖) ทหารไทยที่ประจำ ดินแดน ภาค อีสาน ต้อง เป็นชาติ ไทยทั้งหมด ส่วนตำรวจนั้นยอมให้มีนายตำรวจเป็นชาติเดนมาร์ก แต่ถ้าจะเปลี่ยนมาเป็นคนชาติอื่น ต้องให้ฝรั่งเศสตกลงด้วยก่อน ส่วน ตำรวจที่รักษาพระตะบอง เข็มราษฎร์ และศรีโสภณนั้น ต้องเป็น คนพื้นเมืองท้องถิ่น.

ข้อ ๗) การทำท่าเรือ คลอง ทางรถไฟ ในดินแดนภาคอีสาน ต้องทำด้วยทุนและแรงงานของไทย ถ้าทำไม่ได้ต้องปรึกษาฝรั่งเศส.

ข้อ ๘) ไทยจะ ต้อง ให้ ฝรั่งเศส เข้า ที่ ท่าท่า เรือที่ เชียงคาน หนองคาย ไชยบุรี ปากน้ำคำ มุกดาหาร เขมราษฎร์ และปากน้ำมุด.

ข้อ ๙) ไทยกับฝรั่งเศสจะต้องร่วมมือกันสร้างทางรถไฟจาก พนมเปญถึงพระตะบอง.

ข้อ ๑๐, และข้อ ๑๑, บัญญัติวิธีการจดทะเบียนคนในบังคับ หรืออารักขาฝรั่งเศส.

ข้อ ๓๓ และข้อ ๓๔ ว่าด้วยอำนาจศาล.

ข้อ ๓๕, ๓๖ และข้อ ๓๗ เป็นเรื่องพิธีเกี่ยวกับสัญญา.

ความมุ่งหมายของไทยในการทำสัญญาทั้งสองฉบับ ก็คือ ต้องการให้ฝรั่งเศสเปิดถนนการค้าที่จังหวัดจันทบุรี และต้องยอมเสียสละเรื่อยๆ มา ชื่อเมืองจันทบุรีก็ปรากฏอยู่ในสัญญาทั้ง ๓ ฉบับ, แม้ในฉบับสุดท้ายนี้ ซึ่งใช้คำว่า จะออกจากจันทบุรีไปทันที ก็หาได้ออกไปทันทีไม่ ฝรั่งเศสเพิ่งออกจากจันทบุรีไปเมื่อกลาง พ.ศ. ๒๔๔๘.

และใช้แต่เท่านั้น การที่ฝรั่งเศสออกจากจันทบุรีไปนั้นไม่ใช่จะไปเลย ที่จริงเขาย้ายจากจันทบุรีไปยึดเมืองตราดแทน และยอมยกออกจากเมืองตราด ไปต่อเมื่อไทยยอมยกเมืองพระตะบองเสียมารัฐ และศรีได้ภณให้ตามสัญญาตั้งวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๘.

โครงการปกครองของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสปกครองแคว้นลาวซึ่งเคยเป็นของไทยโดยแท้มาแต่ก่อน ด้วยฐานะอย่างเมืองขึ้นชั้นต่ำ และทำกำรเช่ามร ในทางนิตินัย การปกครองแคว้นลาวเป็นการปกครองทำนองเมืองในอารักขา ซึ่งอยู่ในเมืองขึ้นประเภทสูง แต่โดยพฤตินัย การปกครองแคว้นลาวเป็นวิธีการที่กำรเข้าและมาเดือน ไม่แพ้วิธีการปกครองอนารยชนในทวีปอาฟริกาเท่าใด รัฐอารักขาอาจได้ชื่อว่ามีรัฐอารักขาแต่ในนามเท่านั้น.

ประมุขแห่งแคว้นลาวคือคนฝรั่งเศสเรียกกันว่า เวลิตังต์

สเปริเออร์ ๆ มีอำนาจสิทธิ์ขาดทุกประการในแคว้นดาว แคว้นดาว
ไม่มีกษัตริย์ หรือราชาราช เช่นเดียวกับแคว้นเซมและญวน
กลาง มีแต่เจ้าครองนครชาวพื้นเมืองเป็นคต้าย ๆ ประมุขของรัฐขึ้น
ตรงอยู่กับเวดิงคัสเปริเออร์ หรือถ้าเจ้าราชการของแคว้น.

(๓) การปกครองส่วนกลางของแคว้นดาว การปกครอง
ส่วนกลางของแคว้นดาวนี้ เวดิงคัสเปริเออร์เป็นผู้ มีอำนาจสิทธิ์
ขาด มีสภาสำหรับปรึกษาราชการ สมาชิกสภาเป็นชาวพื้นเมือง มี
หน้าที่ให้คำปรึกษาคือเวดิงคัสเปริเออร์.

ตำแหน่งอื่น ๆ รองจากเวดิงคัสเปริเออร์มีดังนี้

๑. จเรการปกครองและการเมือง
๒. รองเวดิงคัสเปริเออร์
๓. ผู้อำนวยการไปรษณีย์โทรเลข
๔. ผู้บังคับการตำรวจ
๕. หัวหน้ากองคลัง
๖. หัวหน้ากองศุลกากร
๗. หัวหน้ากองสาธารณสุข
๘. หัวหน้ากองสัตวแพทย์
๙. หัวหน้ากองป่าไม้และที่ดิน
๑๐. หัวหน้ากองโลหกิจ
๑๑. หัวหน้ากองเกษตร

- ๑๒. หัวหน้ากองรวมการ
- ๑๓. หัวหน้ากองทะเบียนนิติกร
- ๑๔. หัวหน้ากองโยธาเทศบาล
- ๑๕. หัวหน้าแผนกกลาง โดยปกติมี ๓ ตำแหน่ง

นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่อื่น ๆ อีกตามสมควร เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ นั้น ถ้าจะเทียบตำแหน่งกับฝ่ายไทยแล้ว ก็เท่ากับข้าหลวงภาคหรือหัวหน้ากอง

งบประมาณการจ่ายสำหรับแก้อันตานั้น มีโดยระเพาะ การทางงบประมาณเป็นหน้าที่ของเรดิคัลส์เพริเออร์ เงินรายได้เป็นภาษีทั้งทางตรงและทาง อ้อม

ก) ภาษีทางตรงมีดังนี้

- ๑. ภาษีรัชชูปการสำหรับชาวยุโรปและคนต่างด้าว
- ๒. ภาษีรัชชูปการสำหรับชาวพื้นเมือง
- ๓. ภาษีรัชชูปการสำหรับชาวญวน
- ๔. ภาษีรัชชูปการสำหรับคนต่างด้าวชาวเอเชีย
- ๕. ภาษีถ่ายแรงแทนเกณฑ์จ้าง
- ๖. ภาษีถ่ายแรงแทนทำงานสาธารณ ประโยชน์ สำหรับ

ชาวญวน

- ๗. ภาษีโรงค้า
- ๘. ภาษีโรงคัมภีร์สุราจำหน่าย

๘. คำธรรมเนียมต่าง ๆ เกี่ยวกับการให้ มี และ การใช้
 อาวุธปืน คำธรรมเนียมพร้อมพรบพรณดีศัพาทนะ
๑๐. คำภาษที่ดิน
  ๑๑. ภาษาราชการยานและเกวียน
  ๑๒. คำภาคทองในการตัดพันธุ์ถากไม้

๑๓๑

๗. ภาษทางอ้อม

๑. ภาษศักตการ
๒. ภาษการจดทะเบียนบริษัท ทวิยัติทวิ และ
 นิติกรรม
๓. อักษรแต่คนบ
๔. ภาษฝัน
๕. ภาษตราพันเมือง
๖. ภาษเกิดอ
๗. ภาษตราต่างประเทศ
๘. ภาษยาสูบ
๙. ภาษนามนเรือเพลิง
๑๐. ภาษไม้ธคไฟ
๑๑. ภาษอาวุธปืนและเครื่องกระสุนปืน

๑๒. ภาษาไฟ

๑๓๑

๒. การปกครองส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น แคว้นลาวจัด
ระเบียบปกครอง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นดังนี้

ก. จังหวัด	เทียบได้กับ	จังหวัด	ของไทย
ข. เมือง	„	อำเภอ	„
ค. กอง	„	กิ่งอำเภอ	„
ฆ. ตำบล	„	ตำบล	„
ง. บ้าน	„	หมู่บ้าน	„

ตำแหน่งผู้ปกครองก็คล้ายคลึงกันกับของไทย อาจเปรียบเทียบ

กันได้ดังนี้

เวดีทังต์ เคอ ฟรังด์	เทียบเท่า	ข้าหลวงประจำจังหวัด (เฉพาะ หลวงพระบางเรียก คอมมิสแซร์ คู โกเจอร์นเม้นท์)
เตเตเก	„	นายอำเภอชั้นเอก
เจ้าเมือง	„	นายอำเภอ (เฉพาะหลวงพระ บางเรียกเจ้าแวง)
อุปฮาด	„	ปลัดอำเภอ
ผู้ช่วยเจ้าเมือง	„	สมุหบัญชี
นายกอง	„	ปลัดกิ่ง

คาแสง

เทียบเท่า

กำหนด

พ่อบ้าน

"

ผู้ใหญ่บ้าน

การแบ่งจังหวัด แคว้นลาวแบ่งออกเป็น ๓๐ จังหวัดดังนี้

๑) จำปาศักดิ์* ศาสดากวางตั้งอยู่ที่ปากเซ ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ติดต่อกับจังหวัดอุบลราชธานี โดยทางถนนและทางน้ำ

๒) คำม่วน ศาสดากวางตั้งที่ท่าแขก ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตรงกันข้ามกับจังหวัดนครพนม

๓) หัวพัน ศาสดากวางตั้งที่ท่าเหนือ บนที่ราบสูงเชียงขวาง

๔) ตำบวง ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปากเซ มีถนนตัดต่อกับปากเซได้สะดวก

๕) ดุจวรรณเขตต์ ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ตรงกันข้ามกับอำเภอมุกดาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ติดต่อกับกวางศรี และเว้ ได้สะดวกโดยทางถนน

๖) ครันนิน ศาสดากวางตั้งที่เชียงขวางทางทิศตะวันตกของเมืองหลวงพระบาง

๗) เวียงจัน ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตรงข้ามกับบ้านศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย

๘) หลวงพระบาง ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตอนเหนือ ตรงข้ามกับเขตต์จังหวัดดานช้าง

* ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ เข้ามารวมอยู่ในเขตต์ไทย

๘) แม่โรงแห็นชื่อ คำตากวางตั้งอยู่ที่ห้วยทรายตรงข้ามกับ
อำเภอเชียงของจังหวัดเชียงราย

๙) พงส์ดี หรือจังหวัดทหารบกที่ห้า ติดต่อเขตจีนและ
ตั้งเกี่ยว อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหลวงพระบาง

อัครบือ เคยเป็นจังหวัด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจำปา
ศักดิ์ เดียวกันตั้งฐานระดมมาเป็นอำเภอชั้นพิเศษ ในจังหวัดต่างๆ
ทางด้านจังหวัดหนึ่ง ๆ มี

๑. ข้าหลวงประจำจังหวัด เป็นชาวฝรั่งเศส ซึ่งเรียกว่า
เรติตังค์ เดอ ฟรังส์ เป็นผู้ดำเนินการ รับผิดชอบ ในทางปกครอง
โดยทั่วไปในเขตของจังหวัดนั้น ๆ

๒. ปลัดจังหวัดคนหนึ่ง หรือสองคน (แต่ต่างจังหวัดใหญ่)
เด็กเป็นผู้ช่วยเหลือรักษาการแทนเรติตังค์ เดอ ฟรังส์ ในเมื่อเรติตังค์
ปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้ ปลัดจังหวัดเป็นข้าราชการชาวฝรั่งเศสเทียบเท่า
หัวหน้าแผนก

๓. จำจังหวัด หนึ่งนาย เป็นข้าราชการชาวฝรั่งเศส เทียบ
ตำแหน่งหัวหน้าแผนก

๔. ตำม และ เต็มียนพนักงาน คามตัมควร

นอกจากที่กล่าวนี้ ยังมีข้าราชการเทียบเท่าหัวหน้าแผนก
อยู่หลายตำแหน่ง รับผิดชอบโดยตรงต่อ เรติตังค์ เดอ สเปริเออร์
แห่งแคว้นลาว ตำแหน่งเหล่านี้ คือ

- ๑) ผู้บังคับกองตำรวจ พัดตีเรือนจำจังหวัด
- ๒) โยธาเทศบาลจังหวัด
- ๓) ศึกษาธิการจังหวัด
- ๔) สังกศแพทย์จังหวัด
- ๕) ผู้อำนวยการโรงพยาบาล ตำบลดงละครจังหวัด
- ๖) นายไปรษณีย์โทรเลขจังหวัด
- ๗) คลังจังหวัด
- ๘) ศาลากลางจังหวัด ตำบลดงละครจังหวัด

ข้าราชการเหล่านี้เป็นชาวฝรั่งเศส ส่วนตำแหน่งรอง ๆ ลง
เป็นคนพื้นเมือง

เฉพาะเขตต์เวียงจันทน์ เจ้าราชภาติสนีย์ มีส่วนร่วมในการ
บริหารด้วย

อำเภอในแคว้นลาวมี ๒ ประเภท ท่านองเคยดกันกับใน
ประเทศไทย คือนายอำเภอชั้นพิเศษ เรียกว่า เตตเตก ๆ เป็นชาว
ฝรั่งเศส มีอำนาจเกือบเท่าเรดิดังค์ อีกตำแหน่งหนึ่งเป็นนายอำเภอ
ธรรมดา ในเขตต์ที่เรียกว่าเมือง ส่วนตำบลและหมู่บ้านนั้น ผู้ปก-
ครองเป็นชาวพื้นเมือง

ท้องถิ่นที่เป็นที่ตั้งจังหวัด ได้ยกฐานะเป็นเทศบาล เรดิดังค์
เตอ ฟรังด์ ทำหน้าที่เป็นนายกเทศมนตรี เรียกว่า เรดิดังค์ แมร์
ปลัดจังหวัด เป็นผู้ช่วยนายกเทศมนตรี และเป็นผู้แทนนายก
เทศมนตรี ในเมื่อนายกเทศมนตรีปฏิบัติงานไม่ได้ เทศมนตรีอื่น ๆ

ประกอบด้วยเจ้าเมือง คหบดี ชาตินิยม ไทยในแคว้นลาว และ
ไทยในแคว้นเขมร คณะเทศมนตรีเป็นผู้ดำเนินงานของเทศบาล

การศาลยุติธรรม ศาลยุติธรรมในประเทศอินโดจีนของ
ฝรั่งเศส แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งเกี่ยวกับชนชาติฝรั่งเศสและ
คนต่างด้าว อีกส่วนหนึ่งเกี่ยวแก่คนพื้นเมือง การที่ฝรั่งเศสต้องมี
ศาล ๒ ส่วน เช่นนี้ ก็เพื่อสกัดกั้นพลเมืองไม่ให้มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียม
กับคนฝรั่งเศส ความยุติธรรมในศาลก็ได้มีน้อยกว่า

การศาลชั้นต้นมีศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ ศาลชั้นต้นนั้นมียุ
ทุกเมือง ทนายว่าการเจ้าเมือง คณะผู้พิพากษามักหัวหน้าศาล ๓
ผู้ พินักษารอง ๓ ผู้ พินักษาดำรง ๓ จำศาล ๓ รองจำศาล ๓ ผู้
ที่จะดำรงตำแหน่งผู้พิพากษา หัวหน้าศาลมักคัดเลือกจากผู้สำเร็จ
การศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายที่เมือง เวียงจันทน์ นอกนั้นคัดเลือก
จากข้าราชการฝ่ายเมือง

ตามธรรมนูญศาลยุติธรรม ศาลเหล่านี้แยกอำนาจเด็ดขาด
จากเจ้าเมือง เว้นแต่เมืองโต ยังหาตัวผู้พิพากษามบรรจุตามตำแหน่ง
ไม่ได้ จึงฝากงานศาลนี้ไว้แก่เจ้าเมืองและอุปฮาด ทำหน้าที่ตุลาการ
อีกตำแหน่งหนึ่ง อำนาจศาลชั้นต้นนี้ พินักษารรองคดี ในทาง
อาญาเพียงโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี สำหรับคำปรับเป็นพินัยหลวง
หรือตีใหม่ นั้นไม่จำกัดจำนวน และสำหรับคดีแพ่งมีอำนาจพิพากษา

ได้สำหรับทุนทรัพย์ไม่เกิน ๕๐ เหรียญ หรือค้ำแพ่งอื่น ๆ ซึ่งมีได้เกี่ยว
ด้วยทุนทรัพย์

คำสั่ง^๕ออก^๕หนึ่ง^๕คำสั่ง^๕ชั้น^๕ ๒ หรือคำสั่ง^๕อุทธรณ์^๕ตั้งอยู่ ณ^๕
ตั้ง^๕จังหวัด มี^๕คณะ^๕ผู้^๕พิพากษา^๕ประกอบด้วย

- ก. เวลิตังค์ เคอ ฟรังส์ เป็น^๕หัวหน้า
- ข. บัดคเวลิตังค์ เคอ ฟรังส์ เป็น^๕ผู้^๕ช่วย หรือ^๕ผู้^๕แทน
- ค. ผู้^๕พิพากษา^๕ของ ๒ นาย แต่ง^๕ตั้ง^๕โดย^๕เวลิตังค์ สู^๕เปริเออร์
โดย^๕คำ^๕เสนอ^๕ของ เวลิตังค์ เคอ ฟรังส์ และ^๕ให้^๕ตัด^๕เด็ก^๕ออก^๕จาก^๕ตำแหน่ง
เจ้า^๕เมือง^๕และ^๕อุป^๕ฮาด^๕ใน^๕เมือง^๕นั้น
- ง. ผู้^๕พิพากษา^๕สำรอง ๓ นาย เพื่อ^๕ทำ^๕การ^๕แทน^๕ผู้^๕พิพากษา
- จ. จำ^๕ศาล รอง^๕จำ^๕ศาล

นอกจาก^๕คำสั่ง^๕ชั้น^๕ ๒ แล้วยัง^๕มี^๕คำสั่ง^๕ชั้น^๕ ๓ หรือ^๕คำสั่ง^๕ฎีกา
สำหรับ^๕รับ^๕พิจารณา^๕คดี^๕อุทธรณ์^๕ทั่วไป^๕ใน^๕แคว้น^๕ดาด คำ^๕นั้น^๕มี^๕คณะ^๕กรรม
การ^๕ซึ่ง^๕ประกอบด้วย

- ก. จเร^๕การ^๕เมือง^๕และ^๕การ^๕ปกครอง (ชาว^๕ฝรั่งเศส) เป็น
ประธาน
- ข. ข้าราชการ^๕ดาด^๕ชั้น^๕สูง ๓ นาย
- ค. ข้าราชการ^๕ฝ่าย^๕ปกครอง^๕ชาว^๕ฝรั่งเศส และ^๕ข้าราชการ^๕ดาด
ซึ่ง^๕รับ^๕เงิน^๕เดือน^๕ชั้น^๕สูง^๕สุด ๓ นาย ทั้ง ๒ ๕ เป็น^๕กรรม^๕การ^๕ดำรง^๕ของ ซึ่ง^๕มี

หน้าที่แทนกรรมการคนที่ ๒ ในเมื่อปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้ เรวดีดิงค์ สุเป
ริเออร์ เป็นผู้แค้นคู่แข่ง กรรมการดำรง

ในศาลนั้นจำคำสั่ง ๓ นาย ซึ่งต้องคัดเลือกลงจากตำแหน่งหัว
หน้าแผนกแห่งสำนักงานเรวดีดิงค์ สุเปริเออร์

การทหาร ในยามปกติ แคว้นดาวมิทหาร ๓ กองพัน เรียก
ว่า ร. พัน ๓ กองพันตั้งอยู่ที่เมือง พงต์ดี ทางแคว้นดาวเหนือ มี
นายทหารชาวฝรั่งเศสซึ่งนายพันโทเป็นผู้บังคับกองพัน เขตที่ตั้ง
ทหารนั้นเรียกว่า จังหวัดทหารบกที่ ๕ ผู้บังคับกองพันทหารมีอำนาจ
และหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง เช่นเดียวกับ
เรวดีดิงค์ เดอ ฟรังค์ มีนายทหารซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส ยศชั้น
นายร้อยเอก นายร้อยโท เป็นผู้บังคับกองร้อยและผู้บังคับหมวด
มีนายสิบ เป็นคนชาติญวนประจำอยู่ในกองทหารนี้ ทหารเหล่านี้ตั้ง
มาจากเมืองฮานอย ผลัดเปลี่ยนกันมารักษาการณ์ทุก ๓ เดือน มี
พลทหารทั้งหมดในกองพันนี้ประมาณ ๓๐๐ คน การทศฝรั่งเศสตั้งกอง
ทหารไว้ที่พงต์ดีนักเพื่อป้องกันการปฏิวัติของราษฎร การปล้น
สดมภ์ และการจลาจลเล็กๆ น้อยๆ อันจะมีมาจากชาวพื้นเมือง ซึ่ง
เกลียดชังฝรั่งเศสและพวกชาวเขาชาวคอย ตลอดจนพวกยี่อซึ่งอาศัย
อยู่ทางเหนือของอินโดจีนของ ฝรั่งเศส และใช้กำลังทหารนี้เป็นเครื่อง
ป้องกันรักษาชายแดน ซึ่งติดต่อกับไทยและพม่าด้วย

นอกจากกองทหารนี้แล้ว ที่เมืองหลวงพระบางยังมีทหารอีก

กองหนึ่ง มีกำลังพลประมาณ ๖๐ คน มีคนฝรั่งเค็ดชั้นนายร้อยเอก เป็นผู้บังคับกองร้อย เป็นท่านองคมนตรีทวารรักษาพระองค์ หรือจะเรียกให้ดูว่าเป็นทหารสำหรับควบคุมเจ้าครองนครหลวงพระบางก็ได้

ใน พ.ศ. ๒๔๘๔ ญี่ปุ่นได้ตั้งกองทหารเป็นจำนวนมากขึ้นประจำอยู่ในเขตคังคิน โคจีนของฝรั่งเศส

การตำรวจ การตำรวจแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. ตำรวจเมืองหรือมิดเซีย สนับสนุนเรียกว่าทหารตำรวจ พวกนี้มียุทภูทัก ๆ ไปทุกจังหวัด และบางท้องที่ ๆ เห็นว่าสำคัญโดยมาก มีจังหวัดละ ๑ กองร้อย มีนายทหารกองหนึ่งเป็นผู้บังคับกอง แต่สำหรับที่เวียงจันทน์และหลวงพระบางนั้นเป็นกองพัน มีนายทหารกองหนึ่งเป็นผู้บังคับกองพัน ส่วนในที่ต่าง ๆ นอกจากที่จังหวัดมเป็นหมวดและหมู่ ใช้นายสิบญวนเป็นผู้บังคับบัญชา พลตำรวจในแคว้นนั้นส่วนใหญ่เป็นญวน ไทยในแคว้นลาวมีบ้างแต่น้อย

หน้าที่ของตำรวจเมืองมีดังนี้

- ๑) ระวังปราบปรามโจรผู้ร้ายทั่ว ๆ ไป
- ๒) ควบคุมดูแลเรือนจำ และคุมขังโทษออกท้องที่เพื่อ

ทำงาน

- ๓) อยู่ยามคานบ้านข้าราชการชั้นสูง และสถานราชการ
- ๔) ทำหน้าที่ตำรวจภูธรในเขตคังคินไม่มีตำรวจภูธรตั้งอยู่

๒. ตำรวจภูธรมี ๒ กอง ทหลวงพระบางกองหนึ่ง และที่เวียงจันทน์นอกกองหนึ่ง มีนายทหารกองหนึ่งเป็นผู้บังคับกอง

หน้าที่ของตำรวจภูธรเมือง

- ๑) เป็นพนักงานสอบสวนคดีชั้นต้น และนำคดีสู่ศาล
- ๒) ควบคุมรักษาประมาทผู้ทำผิดกฎหมายใน บริเวณที่

ตั้งเมือง

๓) เปรียบเทียบคดีชั้นอุทธรณ์

ตำรวจภูธร กองหนึ่งไม่เกิน ๔๘ คน จำนวนนายสิบ

ข้างหาก

๓. ตำรวจนครบาลหรือตำรวจเทศบาล อยู่ในความบังคับบัญชาของนายตำรวจภูธร ถ้าจังหวัดใดไม่มีตำรวจภูธรก็ขึ้นกับตำรวจเมือง

หน้าที่ของตำรวจนครบาลหรือตำรวจเทศบาล คือรักษาความปลอดภัยในสาธารณสถานต่างๆ ไปภายในบริเวณเมืองหรือเขตเทศบาล

๔. ตำรวจอาสาสมัคร ตำรวจเหล่านี้ไม่มีระเบียบวินัยอย่างใดเป็นราชฎรสำมัญ เมืองใดไม่มีตำรวจเป็นระเบียบ ก็เกณฑ์ชายฉกรรจ์มาเข้าเวรผลัดเปิดยื่นคนละ ๑๕ วัน เจ้าเมืองจ่ายปืนให้กระบอกและกระสุน ๑๐ นัด แล้วให้ไปตรวจการตามที่ต่างๆ ไม่มีเครื่องแบบจะแต่งตัว อย่างไรก็ได้ ในเมืองหนึ่งมีตำรวจพลกั้นไม่เกิน ๑๒ คน ปืนใดได้รับหน้าที่ก็มีนั้นโดยกเว้นไม่ต้องใช้แรงงานทำประโยชน์สาธารณะและยกด้วยให้

การตำรวจสันติบาล การตำรวจประเภทนี้ เเร็ดดิงค์ ดุเป-
ริเออร์ได้มอบหน้าที่ให้ ข้าราชการ ชั้นหัวหน้า แผนกใน สำนักงาน ของ
เเร็ดดิงค์ ดุเปริเออร์ เป็นเจ้าหน้าที่ชั้นตรงต่อ เเร็ดดิงค์ ดุเปริเออร์ ผู้
อำนวยความสะดวกเป็นคนฝรั่งเศส มีหน้าที่สืบสวนปราบปรามการฉ้อฉล
เพื่ออิสรภาพของประเทศซึ่งมีอยู่เสมอๆ ผู้ก่อการฉ้อฉลคือ
ฝรั่งเศสมักจะเป็นญวน เพราะปรากฏว่าเป็นชาติที่รักอิสรภาพมาก
หากแต่ถูกกดขี่จนมีอำนาจจะวางแผนการอื่นใดได้ จึงจำอยู่ภายใต้
การปกครองของฝรั่งเศส

การศึกษา การศึกษาในแคว้นดาวนับว่าอยู่ในระดับต่ำมาก
ทั้งนี้ เกือบด้วยนโยบายการปกครองเมืองขึ้น โรงเรียนที่เป็นปีกแผ่น
มีอยู่ตามที่ตั้งเมือง ส่วนโรงเรียนประชาบาลอันให้การศึกษาแก่
ประชาชน โดยไม่คิดค่าเล่าเรียนนั้นมีน้อยเต็มที ในโรงเรียนมีการ
สอนภาษาฝรั่งเศส ภาษาไทยในแคว้นดาว และภาษาญวน ภาษา
ไทยในแคว้นดาวและภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษามบังคับ ภาษาญวนสอน
แต่ที่ญวนอยู่หนาแน่นเช่นที่ เวียงจันทน์ ท่าแขก และสุวรรณเขตต์
เป็นต้น ผู้อำนวยการศึกษาเป็นคนฝรั่งเศส

ศาสนา ได้กล่าวแต่ข้างต้นว่า ในแคว้นดาว พดเมืองมี
เชื้อชาติเป็นไทยโดยแท้ ฉะนั้น คำสอนที่ถือจึงเป็นศาสนาพุทธ พระ
ศัพทศาเป็นนาศาสนาประจำชาติ แม้จะมีศาสนาคริสต์นิกายโรมัน

การอดิก และศาสนาช้างคือปณอยู่บ้าง ก็มีคนนับถืออันน้อย ประชาชน
พลเมือง ส่วนใหญ่เคารพ เลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา อย่างเคร่งครัด
เจ้าครองแคว้นหอดวงพระบางเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การ
ปกครองทางศาสนานับมีเจ้าคณะใหญ่ เรียกว่า ดักคำ เจ้าคณะแขวง
เจ้าคณะหมวดปกครองบังคับบัญชาพระสงฆ์ มีกฎหมายปกครอง
คณะสงฆ์ควบคุมการปฏิบัติในศาสนิกานั้น ไม่สู้จะเป็นระเบียบนัก
เพราะทางการไม่ค่อยเอาใจใส่ พระพุทธศาสนามีแต่จะดองโรยไป
โดยไม่ได้รับการบำรุงอย่างดี ฝ่ายประชาชนนั้นมันอยู่ในพระศาสนา
ยิ่งนัก การบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ตลอดจนการฟื้นฟู
ศาสนาชาวฝรั่งเศสไม่เอาใจใส่ แต่ชาวพื้นเมืองได้ตั้งสถานบำรุง
พระศาสนาขึ้นสถานหนึ่งณเมืองพนมเปญในแคว้นเขมร แต่ก็ทำกิจ
การอันใดไม่ได้มากนัก เพราะระบัตตระเบียบการปกครองของฝรั่งเศส
เสรีภาพในการถือศาสนาจึงมีน้อยกว่าที่ควรจะเป็น

การเปรียบเทียบวิธีการปกครองระหว่างไทยกับรัฐอารักขาลาว

๑) ตำแหน่งเรตติคังค์ สุเปริเออร์ แห่งแคว้นลาว มีฐานะ
คล้าย ๆ อุปราชประจำภาคของไทยในสมัยราชาธิปไตย แต่เรตติคังค์
มีอำนาจมากกว่าหลายเท่า

๒) ในแคว้นลาวไม่มีคณะกรรมการ จังหวัด กรรมการ อำเภอ
สำหรับบริหารรมิตรสมร่วมกันเช่นในประเทศไทย เป็นเหตุให้ผู้มี

อำนาจสูงสุดในท้องถิ่น ใช้อำนาจนั้นไม่เป็นธรรมแก่ประชาชน พลเมือง
ได้

๓) การปกครองในส่วนของภูมิภาคของแคว้นดาว ยังดกตั้งอยู่
เช่นในเรดคัพด้าดี มีการปกครองตามแบบธรรมนิยมทหาร ทหาร
เป็นผู้ปกครอง ผิดกับไทยซึ่งปกครองประเทศด้วยวิธีการปกครอง
อย่างเดียวกันทั่วประเทศ

๔) ผู้มีอำนาจในทางการเมือง มีอำนาจในการเป็นประธาน
การศาลด้วยเป็นการรวมอำนาจบริหารและตุลาการ ผิดหลักกพรปก-
ครอง ทำให้ปราศจากความเที่ยงธรรมแก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง

๕) ในแคว้นดาว เรดคัพดี เคอ ฟรังด์ ประจำจังหวัด ทำ
หน้าที่เป็นหัวหน้าผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์พื้นเมือง ทำให้ใช้อำนาจ
นี้ไม่เป็นธรรมแก่ราษฎรได้เช่นข้อ ๔

๖) เจ้าเมือง (นายอำเภอ) ในแคว้นดาวซึ่งเป็นตำแหน่ง
มีอภิสิทธิ์เหนือในงบประมาณแห่งรัฐ ได้รับการยกเว้นจากภาษี
อากรบางอย่าง ซึ่งแตกต่างกับในประเทศไทย

๗) ในแคว้นดาว ฝรั่งเศสปล่อยให้ประชาชนได้ศึกษา ปล่อยให้
ให้ราษฎรไม่เอา ในประเทศไทยรัฐบาลบำรุงการศึกษาเป็นอย่างดี

๘) ในแคว้นดาว ฝรั่งเศสไม่บำรุงพระพุทธศาสนา ปล่อยให้
ประชาชนได้ศึกษา เพราะไม่ใช้ศาสนาของฝรั่งเศส ในประเทศไทยรัฐบาล
บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เพราะเป็นศาสนาประจำชาติ

๘) ในแคว้นดาด ดิทธิของคนฝรั่งแคว้นมีมากกว่าดิทธิของ
คนพื้นเมืองมากมายหลายประการ

๙๐) แคว้นดาดมีรายจ่ายมากกว่ารายได้ เป็นการบกพร่อง
เพราะไม่คิดบำรุง ไม่เอาใจใส่เพียงพอกับที่ควรจะเป็น

๙๑) ในแคว้นดาด การรักษาพยาบาลคนไข้คนเจ็บไม่ทั่วถึง
มีโรงพยาบาลน้อยแห่ง ไม่สัมพันธ์กับความหนาแน่นของพลเมือง
เป็นเหตุให้ราษฎรไม่ได้รับความดีความชอบ

๙๒) ในอินโดจีน ชาวพื้นเมืองต้องเสียภาษีมาก มีการ
เก็บภาษีดวงหน้าตั้งปีเป็นต้น ในประเทศไทยไม่มีการเก็บภาษีเช่นนี้
ความไม่เสมอภาคในการปกครองข้าราชการในแคว้นดาด

ดิทธิของข้าราชการในแคว้นดาดนั้น ถ้าเป็นชาวฝรั่งแคว้นและ
ชาวพื้นเมืองย่อมมีหย่อนกว่ากันหลายประการ ข้าราชการพื้นเมือง
ในแคว้นดาด ได้รับดิทธิต่ำกว่าชาวพื้นเมืองด้วยตนเองในแคว้นอื่นๆ
เจ้าเมืองในแคว้นดาดเทียบได้เท่ากับตำแหน่งนายอำเภอของไทย ได้
เงินเดือนๆ ละ ๘๐ เหรียญ หรือ ๔๕ บาท ชั้นสูงสุดหรือชั้นพิเศษเดือน
ละ ๑๕๐ เหรียญ เท่ากับ ๘๐ บาท ส่วนตำแหน่งนายอำเภอชาว
ฝรั่งแคว้นหรือเดเดเกนั้น ได้เงินเดือนๆ ละ ๓๐๐ เหรียญ ได้เบี้ย
เมืองชั้นอัครยศละ ๗๐ ของเงินเดือน ถ้ามีบุตรได้รับเงินค่าบำรุงบุตร
อีก คือบุตรหัวปีได้เดือนละ ๒๗ เหรียญ บุตรรองลงไปคนหนึ่งเดือน
ละ ๑๒ เหรียญ และถ้าเป็นชาย จ่ายให้จนกว่าจะบรรลุนิติภาวะ ถ้า

เป็นหญิง จ่ายให้จนกว่าจะมีสามี หรือบรรลุนิติภาวะ ทั้งนี้ จะเห็น
ได้ว่า ความแตกต่างในการเสนอบริการระหว่างข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งเป็น
คนพื้นเมือง กับคนฝรั่งมีอยู่อย่างไร คนพื้นเมืองนับว่าถูกเหยียด
หยามมากทั้งข้าราชการและพลเมืองสามัญ

ฝ่ายศาลดาบ ซึ่งมีผู้พิพากษาชั้นหัวหน้าศาล ซึ่งมีวุฒิ
สอบไล่ทางกฎหมายสำเร็จมาแล้ว ได้เงินเดือนอย่างสูง ๒๓๐
เหรียญ ส่วนผู้พิพากษาซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส ได้เงินเดือน ๆ ละ
๖๐๐ เหรียญ และยังได้เบี้ยเมืองชั้นร้อยละ ๘๐ ของเงินเดือน และ
เงินเพิ่มเป็นเบี้ยบำรุงบุตร ตามเกณฑ์ที่กดเข้ามาแล้วข้างต้น อัน
คนพื้นเมืองซึ่งมีความรู้ความสามารถทัดเทียมกัน ย่อมได้น้อยกว่า
และไม่ได้เงินเพิ่มพิเศษเลย

ตำแหน่งครูอาจารย์ฝ่ายพื้นเมือง ซึ่งผู้ครองตำแหน่งมี
ปริญญาชั้นคุณวุฒิได้ รับเงินเดือนเพียงเดือนละ ๒๓๐ เหรียญ
ส่วนชาวฝรั่งเศสซึ่งมีตำแหน่งและความรู้ระดับเดียวกันหรือต่ำกว่า ได้
เงินเดือน ๆ ละ ๖๐๐ เหรียญ และได้เบี้ยเมืองชั้น เบี้ยบำรุงบุตรตาม
เกณฑ์ที่กดเข้ามาแล้วอีกด้วย อนึ่งข้าราชการที่เป็นคนฝรั่งเศสทุกคน
ซึ่งได้บรรจุอยู่ในท้องที่กันดาร ยังได้รับเบี้ยกันดารเป็นพิเศษอีก
เดือนละ ๘๐ เหรียญ ส่วนชาวพื้นเมืองซึ่งประจำอยู่ในที่กันดารเช่น
เดียวกันนั้น หากได้รับเบี้ยกันดารเช่นชาวฝรั่งเศสไม่

เป็นอันสรุปความได้ว่า ตำแหน่งหน้าที่ชั้นสูง เช่นผู้ปกครอง

แคว้นจังหวัดฯ เปรการปกครอง อธิปไตย พิพากษา หัวหน้าโรง
 พยาบาล ผู้บังคับการทหารตำรวจเหล่าทัพเป็นต้น รัฐบาลอินโดจีน
 ได้ตั้งวงไว้ให้แก่คนชาวฝรั่งเศสผู้ครอง และกำหนดอัตราเงินเดือน
 ให้อย่างสูง ทั้งยังมีเบยเมืองชน เบยบารุงบุตร เบยเตียง เบย
 กนภาร คอบกนกับเงินเดือนอีก ส่วนข้าราชการพื้นเมือง ถึง
 จะมีความปริญา การศึกษาเท่าเทียม หรือดีกว่า ข้าราชการ ชาวฝรั่งเศส
 ก็ไม่มีสิทธิจะได้ของตำแหน่งสูงเหล่านั้น ทั้งยังกำหนดอัตราเงินเดือน
 ให้ต่ำกว่าข้าราชการชาวฝรั่งเศสซึ่งมีตำแหน่งเสมอกันอีกด้วย

ส่วนที่พักข้าราชการชาวฝรั่งเศสนั้น มีเครื่องแต่งบ้านอย่าง
 ครบถ้วนตลอดจนยานพาหนะ เช่นรถยนต์ เรือยนต์ ก็ได้
 จัดเตรียมไว้ให้ข้าราชการ ชาวฝรั่งเศสได้เข้าพักผ่อน อาศัยและใช้สอย
 ได้ด้วยความผาสุกสำราญใจ ส่วนคนพื้นเมืองนั้นตรงกันข้ามทุกคน
 จะต้องหาบ้านด้วยตัวอยู่ด้วยความลำบากยากแค้น เพราะเงินเดือน
 นั้นเป็นเบยเพียงชีพได้น้อยอยู่แล้ว จึงหาความสุขสำราญให้เทียม
 หรือให้ใกล้เคียงกับฝ่ายฝรั่งเศสไม่ได้

อนึ่ง ความไม่เสมอภาคซึ่งมีอยู่ในระหว่างข้าราชการ ชาวพื้น
 เมืองกับข้าราชการชาวฝรั่งเศสในเรื่องการส่งมาคน เป็นที่เห็นได้
 อย่างชัดแจ้งว่า ฝ่ายชาวฝรั่งเศสเหยียดหยามดูหมิ่นดูแคลนข้าราชการ
 ชาวพื้นเมืองอยู่อย่างมา เป็นการแสดงการดูถูกดูเหยียดอย่างออกหน้า
 ออกตา บรรดาดีไมตรีของชาวฝรั่งเศสทุกแห่งในอินโดจีนมีข้อ

บังคับไว้อย่างเคร่งครัดว่า จะรับแต่ละแพะดมาชิกที่เป็นคนชาว
 ฝรั่งเศสหรือชาวเอเชียที่แปลงชาติเป็นฝรั่งเศสแล้ว หรือเจ้านายบาง
 องค์ที่สโมสร์จะเชื่อเชิญเป็นพิเศษเท่านั้น ข้าราชการชาวพื้นเมืองไม่
 มีสิทธิ์เข้าเป็นดมาชิกสโมสร์นี้ แต่มีสิทธิ์คงดโมสร์เฉพาะชาติตน
 ในเมื่อได้รับอนุญาตจากรัฐบาลแล้วดโมสร์ ชาวพื้นเมืองซึ่งได้ คั้งขึ้น
 แล้วก็มีได้รับการดนมัดหนุนจากรัฐบาลเท่ากับดโมสร์ ของชาวฝรั่งเศส
 เงินบำรุงดโมสร์ประจำปีซึ่งรัฐบาลคงบประมาณไว้ ออกหนุน ดโมสร์
 ชาวฝรั่งเศส มากกว่าดโมสร์ชาวพื้นเมือง ๕ เท่า เช่นให้ดโมสร์ชาว
 ฝรั่งเศส ๓๐๐๐ เหยียดญ แต่ให้ดโมสร์ของชาวพื้นเมืองดโมสร์ละ
 ๖๐๐ เหยียดญเท่านั้น

ความแตกต่างในเรื่องฐานะความเป็นอยู่ของข้าราชการชาวพื้น
 เมือง กับข้าราชการของฝรั่งเศส เป็นเครื่องแสดงให้เห็นอย่างแจ้ง
 ชัดว่า รัฐบาลอินโดจีนและชาวฝรั่งเศสได้เกียดกันเหยียดหยาม
 และดูถูกผิดข้าราชการชาวพื้นเมืองเป็นอย่างมาก เป็นถาวรหม่มบุญ
 คุณเจ้าของอินทนิศาตย์ท้าวมาหากิน มีความดีขดนมบูรณ์ ตลอดจนขอบ
 ครว้ แต่กตัญทรยศ ทำการบีบบังคับข่มเหงผู้เป็นเจ้าของถิ่นเดิม
 มิให้ได้รับความสุข ความเล่นสภาคเช่นเดียวกับตน การปกครอง
 ข้าราชการชาวพื้นเมืองในอินโดจีน ถ้าจะเปรียบเทียบกับข้าราชการ
 ในประเทศไทยแล้ว แตกต่างกันมก ในประเทศไทย ข้าราชการ

ทุกคนได้รับความคุ้มครองเป็นอย่างดี มีกฎหมายวางระเบียบการปกครองข้าราชการให้ได้รับความเสมอภาค ความยุติธรรมอยู่อย่างครบถ้วน มีเงินเดือนเป็นเบี้ยเลี้ยงชดเชยเพียงพอเพียงแก่ชีพความเป็นกำลังหนุนน้ำใจให้บริหารราชการเพื่อรับใช้ประชาชนเป็นอย่างดี ประเทศไทยชาติไทยเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นลำดับอย่างรวดเร็ว เป็นการแสดงให้เห็นถึงจิตใจของข้าราชการผู้เป็นเครื่องจักรตัวสำคัญว่า ได้เอาใจใส่และพร้อมเพรียงกันที่จะสร้างชาติให้วัฒนาถาวรยิ่ง ๆ ขึ้น

ส่วนข้าราชการชาวพื้นเมืองในประเทศอินโดจีนนั้น มิได้รับความเสมอภาคและความยุติธรรมดังเช่นข้าราชการในประเทศไทย ดังได้ให้เหตุผลมาแล้ว เป็นที่น่าสงสารเวทนายิ่งนัก เพราะต้องถูกตัดเสรีภาพ ถูกตัดความสุจริตารมณ์แทบทุกอย่าง ทั้งกายและใจ ยังได้รับความกดขี่โหดร้ายทารุณต่าง ๆ จากชาวฝรั่งเศสผู้ตั้งตนเป็นนายอีกด้วย

สิทธิของคนฝรั่งเศสกับคนพื้นเมือง ตามกฎของเวสต์อิงส์เปรีเออร์ แห่งแคว้นดาว ได้กำหนดเรื่องการเกณฑ์แรงงานนครรัฐชาวพื้นเมืองไว้ว่า ให้ชายนครรัฐชาวพื้นเมือง ซึ่งมีอายุตั้งแต่ ๑๘ ถึง ๖๐ ปีไปทำการช่วยเหลือรัฐบาลตามแต่ทางการจะเห็นสมควรปีละ ๑๖ วัน ในการนี้จะไม่จ่ายเบี้ยเลี้ยงหรือเสบียงอาหารให้แต่อย่างใด การไปทำงานนี้ ผู้ถูกเกณฑ์ต้องหาอาหารของคนไปรับประทานเอง ถ้าผู้ถูกเกณฑ์คนใดไม่ประสงค์จะไปทำการตามที่

ทางการเรียกเกณฑ์ ก็ให้เสียค่าถ่ายแรงแทนวันละ ๓๐ เซ็นต์ทุกวัน
 คนกว่าจะครบกำหนด การเกณฑ์แรง เช่นว่านี้ไม่เดี๋ยวกว่าจะเป็นฤดู
 ฤดูใด ๆ แม้แต่ในยามทำนาของพลเมืองก็ไม่มี การพิจารณาจน
 ถัดถึงการตั้งเกณฑ์มาแล้ว ก็ต้องทอดทิ้งการทำนาไป เป็นที่น่า
 สัมเพทเหตุมายิ่งนัก พลเมืองในแคว้นลาวได้รับความเดือดร้อนและ
 ได้รับทุกข์ทรมานจากวิธีการปกครองของฝรั่งเศสมาก แต่ก็ต้องจำใจ
 จำทนต้องทนทำ ทนอยู่ในดินแดนเหล่านั้นด้วยความขมขื่น จะอพยพ
 ไปอยู่ที่อื่นก็ยอมได้รับความลำบากยิ่ง เพราะเท่าที่เป็นอยู่ ก็มี
 หลักฐานบ้านช่องและที่ดินทำกินพอเลี้ยงดูอยู่ได้แล้ว ครั้นจะไปตั้ง
 หลักฐานใหม่ก็จะนำความเดือดร้อนมาสู่คนมากขึ้น การเกณฑ์แรง
 คนพื้นเมืองในแคว้นลาวใช้จะมออยู่แต่เท่านั้น ในที่หนึ่งๆ ชาวพื้นเมือง
 จะถูกเกณฑ์ไปทำถนนอีกปีละอย่างน้อย ๖๐ วัน แต่กล่าวว่าเป็นการ
 จำบากคนงานให้ทำ วันหนึ่งได้ค่าจ้างคนละ ๒๐ สตางค์ถ้าผู้ถูกเกณฑ์
 จำบากไม่สมัครจะทำงานรับจ้างแกมบังคับนั้นก็อาจทำได้ แต่ต้องจ้างผู้อื่น
 ไปทำแทนคือ การหาผู้อื่นไปทำแทนเช่นนี้ ผู้หาจะต้องไปจ้าง
 คนอื่นซึ่งมีราคาค่าจ้างแพงกว่าที่ตนจะได้รับจากทางถาวร อีกหลายเท่า
 ความทุกข์ร้อนของประชาชนพลเมืองในแคว้นลาวมีมากมายยิ่งนัก
 ถ้าจะพิจารณาเปรียบเทียบกับพลเมืองในประเทศไทยเพียง
 แต่สามสี่หมื่นห้าแสนเท่านั้น จะเห็นได้ว่าแตกต่างกันมาก พลเมือง
 ไทยเราไม่ถูกเกณฑ์ตั้งเช่นพลเมืองชาวลาอได้รับ ถ้ามีการจ้างทำ

ถนนหนทาง พืชเมืองไทยก็ไปรับจ้างด้วยความสมัครใจ ไม่มีการ
เกณฑ์ และค่าจ้างที่ให้อันหนึ่งได้ ๕๐ สตางค์ บางแห่งบางจังหวัดได้
ถึง ๓ บาทต่อวันก็มี ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ประชาชนในประเทศไทยไม่ได้
รับความกดขี่ดังที่รัฐบาลอินโดจีนกระทำ ตรงข้ามรัฐบาลไทยได้
ทำนุบำรุงความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศไทย ให้มีการดำรง
ชีพด้วยความยุติธรรม ให้ได้รับความเสมอภาคอย่างพร้อมมูล

ส่วนคนฝรั่งเศสที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศอินโดจีนนั้น
ตรงข้ามกับคนพื้นเมือง มุ่งจะมาหาความร่ำรวยด้วยเงินและครอบ
ครอง เงินเดือนข้าราชการก็สูง ที่พักก็อยู่ก็สบาย มีสิทธิพิเศษเหนือ
คนไทยเจ้าของถิ่นทั้งหมดจนไม่ด่ามารจะเปรียบเทียบกันได้ พวก
พ่อค้าที่เข้ามาทำกินก็มีที่ดิน เหมือนแร่ ส่วนนาง ป่าไม้มีนาชนิด
เป็นที่ทำกินอย่างสุดซัดบาย ซึ่งชาวพื้นเมืองยอมขาดสิทธิ์ก็จะมีได้
เช่นนี้ ในแคว้นลาวนั้นมีบริษัททำเหมืองแร่ตั้งอยู่ ๒ แห่ง ลงทุน
ได้ราว ๒๐ ล้านบาท เป็นของคนฝรั่งเศส มีบริษัทรับซื้อเข้าเปลือก
ซึ่งคนพื้นเมืองต้องถูกบังคับให้ตั้งเข้าไปขายแก่บริษัทเหล่านี้ ทำให้
ฐานะในทางเศรษฐกิจตกต่ำ เพราะแต่แต่ชนชาวฝรั่งเศสจะบันดาล
ให้เป็นไป ชาวไทยในแคว้นลาวต้องทนทุกข์ทรมานมาเป็นเวลานานับ
ด้วยดีปี ปี ทั้งนี้ก็เพราะหาทางฟื้นฟูดังสภาพของคนยังไม่ได้

นอกจากถูกบีบบังคับในทางการค้าขายแล้ว ชาวไทยในแคว้น
ลาวยังได้รับความดูหมิ่นมากในเรื่องการดำรงชีพประจำวันประหนึ่งเป็น

ทาดเงิน ชาวพื้นเมืองตากกรรให้คนฝรั่งเศ็ดหนึ่ง ถ้าตากเข้าไป หรือ
 ไม่เป็นที่พอใจคนฝรั่งเศ็ดผู้หนึ่งด้วยประการใด ๆ ก็ดี ฝรั่งเศ็ดที่มั่ง
 อยู่บนรถจะใช้เท้าถีบหลังบ้าง ศีรษะบ้าง ตามใจชอบ ทั้งนี้เพื่อกำ
 ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตน ถ้าคนพื้นเมืองขบถนนคร์สวน
 ทางกับรถนนคร์ของชาวฝรั่งเศ็ด ฝ่ายชาวพื้นเมืองจะต้องหยุดให้ฝ่าย
 ฝรั่งเศ็ดผ่านไปเสียก่อน เพราะกลัวผู้จะปลิวไปทั่วความเประ
 เบื่อให้ การซื้อการขายสิ่งของในตลาด ชาวพื้นเมืองก็ได้ถูก
 กดขี่เบียดเบียนจากชาวฝรั่งเศ็ดอยู่เนือง ๆ เช่นถ้าชาวฝรั่งเศ็ดไป
 ซื้อของจากคนพื้นเมืองก็มักจะให้ราคาตามชอบใจหรืออย่างน้อยก็ขู่
 ขายในตกถลงขียนยอมตามราคาทีตนต้องการ

การใช้อำนาจบาตรใหญ่ การขู่กระไรก การเอาโรคเอา
 เปரியบ การตุงกมิดซึ่งชนชาวฝรั่งเศ็ดได้มีต่อคนพื้นเมืองในอินโดจีน
 ตั้งได้หยิบยกมากถ่าอนั้น เป็นการแต่งตงให้เห็นได้ว่าชนชาวฝรั่งเศ็ด
 ได้กดขี่คนไทยในปกครองของตนอย่างที่ไม่มีความผิดกระทำเลย มี
 เจนาารร้ายต่อคนพื้นเมืองอยู่เนืองนิตต์ ชุตเตอชชุตเนอชาวพื้นเมือง
 ไปบำรุงบำเรอความลัทธิให้ครบครังและประเทศฝรั่งเศ็ดอยู่เนืองนิตต์

การบีบคั้นทางภาสีในแคว้นลาว นอกจากจะมีการตำรง
 ขัฟอั้นไรค์ความลัทธิด้วยประการทั้งปองตั้งถ่าอมาถั่ว ชาวพื้นเมือง
 ในแคว้นลาวยังได้รบความ กดขี่ และ บีบคั้น ในทาง ภาสีอากาศ อย่างไม่
 เป็นธรรมอีกถ่วง การภาสีอากาศในแคว้นลาวเป็นเครื่องบั่นทอนความ

ดูชัดบายของชาวพื้นเมืองอย่างมากมาย ชาวไทยในแคว้นลาวต้อง
ยากจนข้นแค้นก็เพราะต้องแบกเอาภาษีชนชั้นหนักไว้ ด้วยภาระ
ภาษีชนชั้นหนักทำให้ชาวพื้นเมืองไม่สามารถประกอบ การอาชีพให้เป็น
ปึกแผ่นมั่นคงจนถึงมีรายได้พอสมควรแก่ชีวิตภาพ น้ำพุกน้ำแรงที่
ได้ลงทุนไปเพื่อจะได้รับประโยชน์มานั้น ก็ถูกรัฐบาลบ้านเขาไปเป็น
ภาษีอากรจนเกินส่วน ซึ่งการเก็บภาษีอากรเช่นนี้ประเทศอื่นๆ เขา
ไม่ทำกัน เพราะไม่เป็นธรรมแก่สังคม

วิธีการพิทักษ์ภาษีในแคว้นลาวมีดังนี้

การนำช่างออกนอกอาณาเขตต์ โดยการ โอนหนี้ ทาง การของ
ประเทศอื่น โดจีนวางอัตราไว้ว่าจะต้องเสียค่าธรรมเนียมในการนี้ ใน
อัตราเชือกตะ ๕๕๐ เทริเบญ ซึ่งวิธีการภาษีในประเทศไทยการนำ
ช่างออกนอกอาณาเขตต์หาได้เสียภาษีหรือ ค่าธรรมเนียม ขาออก
แต่อย่างใดไม่ คงจะต้องปฏิบัติก็เพียงแต่พิจารณารับรองอันเกี่ยวกับ
ศัพพิมพัชรุปพรรณช่างเท่านั้น

ค่าธรรมเนียมบางอย่างเช่นค่าใบอนุญาตให้มีอาวุขึ้นทางการ
ของประเทศอื่น โดจีน กำหนดอายุใบอนุญาตให้ใช้ได้มีระยะกำหนด
๕ ปี แต่ในระหว่าง ๕ ปีนั้น เจ้าของอาวุขึ้นจะต้องนำอาวุขึ้น
มรให้เจ้าพนักงานตรวจทุก ๆ ๖ เดือน ค่าธรรมเนียมและค่าตรวจ
เสียในอัตราดังนี้

เป็นมัดต้นถูกโคต เสียค่าใบอนุญาตกระบอกระดะ ๓๐ เหรียญ
เสียค่าตรวจทุก ๖ เดือนครั้งละ ๒ เหรียญ ๕๐ เซ็นต์ รวมค่าตรวจ
ปีละ ๕ เหรียญ ๕ มีเสียค่าตรวจ ๒๕ เหรียญ รวมกับค่าใบอนุญาต
เป็นอันว่าต้องเสียค่าตรวจและค่าใบอนุญาตถึง ๕๕ เหรียญ

เป็นแผ่นนกในค้วค่าใบอนุญาต ๒๐ เหรียญ ค่าตรวจครั้งละ ๒
เหรียญ ๕๐ เซ็นต์

เป็นแผ่นนกนอก ค่าใบอนุญาต ๖ เหรียญ ค่าตรวจครั้ง
ละ ๓ เหรียญ ๕๐ เซ็นต์

เป็นเคียวยิงนกค่าใบอนุญาต ๕ เหรียญ ค่าตรวจครั้งละ ๓
เหรียญ ๕๐ เซ็นต์

เป็นประจูปากค่าใบอนุญาต ๓ เหรียญ ค่าตรวจครั้งละ ๕๐
เซ็นต์

เป็นอื่น ๆ ค่าใบอนุญาต ๒ เหรียญ ค่าตรวจครั้งละ ๕๐
เซ็นต์

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า การมีอาชญาชนนั้น นอกจากจะต้อง
เสียค่าใบอนุญาตที่แพงแล้ว ในระยะเวลาของใบอนุญาตยังต้องเสีย
ค่าตรวจอีกถึง ๓๐ ครั้ง เบนจำนวนเงินไม่น้อย ค่าใบอนุญาตโดย
ทั่วไปกับต้องเสียค่าใบอนุญาตถึง ๒ เท่า และต้องรับความรำคาญ
ในการตรวจเสมอ เสียค่าพาหะและเสียเวลาไปมา นับว่าไม่เป็น
ธรรมอย่างยิ่ง ส่วนในประเทศไทยเสียค่าใบอนุญาตเพียงครั้งเดียว

ในระยะเวลา ๓ ปีครั้งละ ๓ บาท แต่ไม่ต้องเสียค่าตรวจใด ๆ อีก
 ภาษีที่ต้องเสียประจำซึ่งไม่เป็นธรรม มีอาทิเช่นเงินด้วย
 ซึ่งคนหนึ่งจะต้องเสียปีละ ๒ เหรียญ และเสียค่าถนัดตของคา
 แดงหรือกำนันหรือรัฐบาลไม่เก็บอีก ๓๐ เช่นนี้ นอกจากนั้นยังมีภาษี
 ด้รดสำหรับครัวเรือนอีก ซึ่งชายฉกรรจ์จะต้องเสียปีละ ๕๐ เช่นนี้
 ภาษีด้รดนี้ของเสียทุกครัวเรือน แม้จะไม่คุ้มกันด้รดก็ของเสีย การ
 เก็บภาษีเช่นนี้ ก็เท่ากับว่าพยายามจะให้ราษฎรล้มลงและหมกมุ่น
 ในการเสพยาเครื่องตองของเมาแทนที่จะถ่อมเกล้าให้เป็นคนดีฝรั่งเศส
 พยายามที่จะให้ราษฎรเป็นคนดีเหล่านี้ทั้งประเทศ เพราะจะกินหรือ
 ไม่กินก็ต้องเสียภาษีด้รดทั้งนั้น

ภาษีที่ขูดเลือดอีกชนิดหนึ่ง คือ ภาษีการต้มเกลือ ด้รภาพ
 ของราษฎรในแคว้นดาวัดก็ต้มเกลือมาก และการต้มเกลือเป็นอาชีพ
 ของราษฎรผู้ยากจน เกลือที่ต้มเรียกเกลือขี้เทา จะต้องไปขอเช่า
 มาจากพันดินต้มเกลือ และมาต้มกับน้ำให้เป็นเกลือ โดยใช้กระทะ
 ด้รม ทางการอื่นได้เงินเก็บค่าต้มเกลืออยู่ทุกถนัด ๒ เหรียญ ๕๐ เช่นนี้
 ต่อ ๑ กระทะ เกลือที่ต้มนี้หลาย ๆ กระทะจึงจะได้เกลือพอขายเป็น
 เงินประมาณ ๔-๕ เหรียญ จึงเท่ากับว่ารัฐบาลอิน โดเงินเก็บภาษีเกลือ
 ถึงร้อยละ ๕๐ หรือ ๖๐ ของรายได้ซึ่งเป็นรายได้ของราษฎรผู้ยาก
 จนกันแค่นั้นและกว่าจะหามาได้ก็ด้รหนัก การต้มเกลือเช่นนี้ในภาค
 ด้รแดนของไทยก็มีทำกัน และทำด้วยวิธีเดียวกับรัฐบาลไทยก็มีได้

เก็บภาษีแต่อย่างใด เพราะรู้ว่าเป็นรายได้อันเล็กน้อยได้มาพอใช้
พอต่อยเหตุอยู่บ้างก็พอเก็บไว้จ่าย ในยามขัดสน ตามที่รัฐบาลไทย
ได้ดำเนินการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ในประเทศไทยนั้น มี
หลักการตรงข้ามกับฝรั่งเศส ไทยบำรุงการทำให้เกิดเพื่อให้เงินไป
ตามหลักจิตวิทยาศาสตร์นั้น โขบายที่จะตั้งเดิริม ให้ฐานะเกิดขึ้นของเรา
ฐานะอันมั่นคงยิ่งขึ้น รัฐบาลช่วยรับซื้อเกิดขึ้นด้วยราคาอันสูง และ
พยายามคัดคนกลางซึ่งคอยกวตราคาเกิดขึ้นไว้ด้วย ทั้งยังให้รางวัลแก่
ผู้ตั้งเกิดขึ้นหรือตีราคาให้เกิดขึ้นออกไป จำหน่ายนอกประเทศ อีกด้วย
เช่นจะเห็นได้ว่าราคาเกิดขึ้นในท้องตลาด อย่างสูงเกินยหนะ ๒ บาท
๕๐ สตางค์ แต่รัฐบาลรับซื้อด้วยราคาอย่างต่ำถึงเกินยหนะ ๕ บาท
๕๐ สตางค์ และอย่างสูงถึงเกินยหนะ ๘ บาท ตั้งน้อยเห็นได้ว่า
วิธีการบำรุง สุขของราษฎร ใน ประเทศไทยดีกว่า ใน ประเทศอื่นใด
หลายเท่าหลายประการ

นอกจากภาษีหน้ามากถาดแล้ว ราษฎร ในแคว้นลาวยังต้อง
เสียภาษีอื่น ๆ มากมาย แม้รายได้อันเกิดแต่การกระทำนั้น ๆ จะมี
น้อยสักเพียงไรก็ค้องเสียภาษี ราษฎรคนหนึ่งมีไก่ตัวหนึ่งจะต้อง
เสียภาษีตัวละ ๓๐ สตางค์ ไก่ไข่ฟองหนึ่งจะต้องเสียภาษีฟองละ ๓
สตางค์ทุกฟองไป การเก็บภาษีอย่างรุนแรงไม่เป็นธรรมดาแก่สังคม
เช่นนี้มากในแคว้นลาว

อนุสาวรีย์ปาวี ปาวีเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งของฝรั่งเศสที่
 ทำให้แคว้นดาวและส่วนอื่น ๆ ของเขตต์ไทยต้องตกไปอยู่ในความปก
 ครอบของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสถือว่าเบื่อกับบุคคลสำคัญของชาติ ผู้ประ
 ติษฐานแคว้นดาวไว้ในอาณานิคมของฝรั่งเศส ความจริง ปาวี คน
 นี้เดิมเป็นคนไปรษณีย์ ทำงานวางสายโทรเลขจากไซ่ง่อนมากรุง
 เทพ ฯ แต่เนื่องด้วยความตรากตรำทำงานมากกับคนไทย ทั้งใน
 เขตต์ฝรั่งเศสและเขตต์ไทยมาเป็นเวลาช้านาน ทำให้มีความชำนาญ
 ในภูมิประเทศและคุ้นเคยกับคนงานมาก ทำให้ ปาวี เป็นคนสำคัญ
 ของฝรั่งเศสชั้น จนฝรั่งเศสแต่งตั้งให้เป็นกงสุลฝรั่งเศสประจำแคว้น
 หลวงพระบาง ปาวีดำเนินการดีมคบกับพวกฮ่อได้มาปิดันแคว้น
 ไทย และในที่สุดตัวปาวีเองก็ตกอยู่ในอันตรายเพราะฮ่อกำเริบขึ้น
 ไทยต้องยกทัพไปปราบและได้ช่วยชีวิตปาวีไว้ แต่ปาวีกลับหนีคุณ
 ไทยโดยให้ฝรั่งเศส เข้าครอบครอง เขตต์แดนคอน แคว้นสิบสองจุไทย
 ย้อยแย่งเอาไปจากไทยโดยปราศจากศีลธรรมใน พ.ศ. ๒๔๒๘ และ
 ต่อมาปาวีได้รับตำแหน่งอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ยยง
 ฝรั่งเศสให้ขู่เชิญไทยด้วยกำลังทหารเป็นเหตุให้ไทยต้องเสียเขตต์แดน
 ไปมากมายตั้งเห็นอยู่ในทุกวันนี้ ครั้นปาวีถึงแก่กรรมแล้ว รัฐบาล
 ฝรั่งเศสได้สร้างอนุสาวรีย์ของปาวีไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ ทำเป็นรูป
 ปาวีสวมเสื้อดำกุดแขนงผ้าไทย มีรูปคนไทยถือดอกบัวพนมมือให้อ
 การที่ฝรั่งเศสทำอนุสาวรีย์ให้ไทย ข้าราชการชั้นนั้น เป็นการกระทำที่ไม่

บันทึก
พ.ศ. ๒๔๗๖

เป็นการล้มครอย่างยิ่ง เพราะเป็นการเหยียดหยามชาติไทย ปรากฏ
ไม่มีสิ่งใดที่ไทยควรจะเคารพไหว เพราะปรากฏเป็นผู้ทำให้ไทย
แตกแยกกัน ทำให้แคว้นดาวซึ่งมีเหนือท้นด้วยแดนคาราวังไกลเมตร
แตกไปเป็นของฝรั่งเศส ล้มครอยฝรั่งเศสจะเคารพบูชา ครอย
ฝรั่งเศสจะทำรูปของคนชาติคนบูชาปรากฏจึงจะเหมาะ และยิ่งกว่านั้น
ไทยยังมีบุญคุณคือปรากฏช่วยชีวิตปรากฏไว้ ไม่ล้มครอยฝรั่งเศสจะทำ
อนันต์ดำรงเพื่อหยามเกียรติไทยไว้เช่นนั้นเลย

๓. เรื่องการปกครองแคว้นเขมร

ที่ตั้งและอาณาเขตต์ แคว้นเขมรหรือรัฐอารักขาเขมรตั้งอยู่
ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย ติดต่อกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
และภาคกลางของประเทศไทย ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือติดต่อก
กับเขตต์จังหวัดพิบูลสงคราม นครจำกั๊กดิ์และพระตะบอง มีถนนติดต่อ
ระหว่างประเทศไทยกับเขมรโดยสะดวก และติดต่อกับจังหวัด
ตราด ซึ่งมีทิวเขาบรรทัดกันเขตต์ อาณาเขตต์ของเขมรนั้นเป็น
ดังนี้

ทิศเหนือ จดจังหวัดพิบูลสงคราม และจังหวัดนครจำปา
กั๊กดิ์

ทิศตะวันออก จดรัฐอารักขาอันมหรือญวนกลาง

ทิศใต้ จดอาณานิคม โคแครงซัน หรือญวนใต้ และ
ฝั่งตะวันออกของอ่าวไทย

ทิศตะวันตก จดประเทศไทยตอนจังหวัดพระตะบอง และจังหวัด
ตราด

เนื้อ รัฐอารักขาเขมรมีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น ๑๗๑,๐๐๐ ตาราง
กิโลเมตร แบ่งออกเป็น แคว้นเขมรแดงเกาะ ๖ เกาะ ๑๒๕,๐๐๐
ตารางกิโลเมตร พระตะบอง* เดียนราฐ* และศรีโสภณ* ๕๗,๐๐๐
ตารางกิโลเมตร

* พลเมือง ๑) เชื้อชาติ เชื้อชาติของพลเมืองในรัฐอารักขา
เขมร ในปัจจุบันเป็นไทย แต่เดิมพลเมืองในรัฐนี้เป็นขอม เพราะ
ขอมโบราณเป็นเจ้าของท้องถิ่นเดิมของเขมร ได้รับอารยธรรมจาก
อินเดีย มีความเจริญอยู่ด้อยหนึ่ง ครั้นเมื่อไทยได้ปกครองลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยาและแผ่อาณาเขตเข้าไปในประเทศขอม ไทยกับขอม
ดัดมรดกกัน ประปนกันมาโดยลำดับ ทำให้พวกไทยและเขมรเป็น
เลือดเนื้อเชื้อเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่า เขมรในปัจจุบันนี้เป็นเชื้อไทย
เพราะเขมรกับไทยมีลักษณะดั่งกันตาม หลักวิชาว่าเป็น ชาติเดียวกัน
คือ

๑. รูปหน้าและกะโหลกศีรษะมีลักษณะอย่างเดียวกัน

* พระตะบอง ศรีโสภณและส่วนใหญ่ของเดียนราฐ ตกเป็นของไทย
ใน พ.ศ. ๒๔๗๕

- ๒. ผิวพรรณและส่วนของร่างกายคล้ายคลึงกัน
- ๓. มีโรคและความเจ็บไข้ส่วนมากเหมือนกัน
- ๔. รับประทานอาหารอย่างเดียวกัน
- ๕. ทำอองเพดงและดนตรีเหมือนกัน
- ๖. มีนัยยะโบราณและความนับถือเหมือนกัน
- ๗. มีเคหะสถานและเครื่องใช้ประจำบ้าน โดยปกติอย่างเดียวกัน

กัน

- ๘. ชอบตบตบตายตีปกรมอย่างเดียวกัน
- ๙. ของพระตักชอบเก็บปลัดขันธ์อย่างเดียวกัน
- ๑๐. ลักษณะนิสัยใจคอเหมือนกัน
- ๒. จำนวนพลเมือง ในแคว้นเขมรทั้งสิ้น มีประมาณ

๒,๖๐,๐๐๐๐ คน*

เหตุที่เขมรเป็นของไทย ได้กล่าวไว้ในเรื่องเชื้อชาติของพลเมืองว่า เขมรคือไทย เขมรกับไทยเป็นชาติที่ต้นที่ต้นกันมาแต่โบราณกาล หนังสือคำสาป และปณตคติปกรมก็ละม้ายคล้ายคลึงกัน การคิดต่อกบหาดีมาคมก็มีมาแล้วแต่กาลก่อน แคว้นเขมรแต่เดิมตกอยู่ในความปกครองของชาติขอม ซึ่งได้ศูนย์ชาติไปในภายหลัง ไทยได้เข้าครองเขตแดนในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๕) สมเด็จพระ

* ส่วนหนึ่งของพลเมืองได้มารวมอยู่กับไทยพร้อมกับดินแดนที่ได้ใน

บรมราชาธิราชที่ ๓ ขุนหลวงพระงั่ว ได้ยกทัพไปตีประเทศเขมรได้
 และปกครองต่อมา จนสมัยเมื่อไทยเสียดกรุงแกพะมาเป็นครั้งที่ ๒
 เขมรจึงตั้งตัวขึ้นเป็นอิสระใน พ.ศ. ๒๓๓๐ ครั้นมาถึงรัชสมัย
 พระเจ้ากรุงธนบุรี เขมรจึงตกเป็นของไทยอีก และต่อมาเขมร
 ชื่อนแอตงเพราะมีการจลาจลภายในอยู่เนือง ๆ เพื่อนำความสงบสุข
 มาสู่เขมร ซึ่งมีเลือดเนื้อเชื้อเดียวกัน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
 จึงตั้งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เมื่อดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระ
 เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกไปจัดการเรื่องเมืองเขมร เขมรก็ทรมานเข้ามา
 ท้องแผ่นดินเดียวกับไทยแต่ครั้งนั้น ไทยก็ปกครองเขมรให้ได้รับ
 ความร่มเย็นเป็นสุขสืบมา ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลกย์นั้น เขมรกับไทยสนิทสนมกันมากจนทุกที นัก
 ของเองซึ่งต่อมาได้เป็นกษัตริย์เขมรก็ได้รับการเลี้ยงดูและรับการอบรม
 ในราชสำนักไทยในทำนองราชบุตรบุญธรรมของพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ในรัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว เขมรก็ยังได้รับการเอาใจใส่จากไทยเป็นอย่างดี เช่น
 ในคราวเกิดขบถขึ้นในประเทศเขมร สมเด็จพระนโรดมพระเจ้าแผ่นดิน
 เขมรต้องหนีพวกขบถมาอยู่ที่เมืองพระบอง พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้เชิญให้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ พระนโรดม
 อยู่กรุงเทพฯ ประมาณ ๓ เดือนเศษจึงได้กลับออกไป โดยไทยช่วย
 เหลือปราบขบถจนเรียบร้อย เขมรจึงระลึกถึงบุญคุณไทยอยู่เสมอ

มิได้ขาด ไทยก็ให้ข้าราชการเกษมเป็นอย่างดี เมื่อเกษมรัตนินทสนม
 อยู่กับไทยนั้น ไทยมิได้ปกครองเกษมอย่างเมืองจีนอย่างฝรั่งเศส
 ปกครองอยู่เดี๋ยวนี้ ไทยปกครองอย่างบ้านพ่อแม่ของน้อง ช่วยบำรุง
 ดุขและขจัดทุกข์ให้ ไม่ว่าเกษมมีศึกมาแต่ดาร์ทิดโค ไทยก็คอย
 ระดมรักษาให้ความร่มเย็นเป็นสุขเรื่อยมา รายได้ในประเทศเกษม
 ก็บำรุงเกษม ไทยมิได้บังคับภาษาอากรแต่อย่างหนึ่งอย่างใด เป็น
 แต่เกษมมีครใจส่งบรรณาการมาให้ไทย ซึ่งมิได้แปรไม่เดียน ๕๐
 ฝน ผ้าด้าย ๒๐๐ ฝน ข้างหนึ่งหนัก ๓ หาบ ผลเร็วหนัก ๒ หาบ
 ครึ่งหนัก ๓ หาบ รงหนัก ๓ หาบ น้ำรัก ๕๐ กระชอม.

เหตุที่เกษมเป็นของฝรั่งเศส ประเทศเกษมอยู่กับไทยมาเป็น
 ลำดับตั้งกล่าวแล้ว กระทั่งวันที่ ๓๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ จึงได้
 ตกไปอยู่ภายใต้อารักขาของฝรั่งเศส โดยพระนโรดมพระเจ้าแผ่นดิน
 เขตรถูกบังคับให้ทำสัญญายอมใต้อารักขาของฝรั่งเศส.

ทางฝรั่งเศสโฆษณาการ การที่พระนโรดมทำสัญญายอมยก
 ประเทศเกษมให้อยู่ภายใต้อารักขาของฝรั่งเศสนั้น โดยความสมัครใจ
 ของพระนโรดมเอง เพราะอยู่ใต้อารักขาของไทยไม่ภาคภูมิใจ พระ
 นโรดมจึงต้องแสวงหาความผาสุก โดยยอมอยู่ใต้อารักขาของ
 ฝรั่งเศส.

แต่เขากล่าวสำคัญซึ่งยังมีคนระบอบรักษาอยู่ ณ ประเทศเทศ ก็คือ
 ภายพระหัตถ์ของพระเจ้าแผ่นดินเกษมองค์เดียวกับที่ฝรั่งเศสอ้างว่ายอม

อยู่ใต้ฝรั่งเศสด้วยสมัครใจนั้น แต่ตั้งชื่อว่า พระองค์มิได้ปรารถนา
 ใยต์ค่ออารักขาของฝรั่งเศสเลยแม้แต่น้อย.

กาดพระหัตถ์ของพระนโรดมผู้มากกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๐๓ คือคำถามก่อนจะตกอยู่ใน
 อารักขาของฝรั่งเศสมีข้อความต่อไปนี้

“ข้าพระพุทธเจ้ากับสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะระโหะ พร้อมด้วยชนนาง
 ผู้ใหญ่ผู้น้อยคิดเห็นไปว่าภายหน้ากถัญจนจะเพดยง พดากับฝรั่งเศส
 ญจนจะยกเมืองเขมรว่าเป็นเมืองขึ้นกับญวนให้ เป็นก่านัดกับ ฝรั่งเศส
 ฝรั่งเศสก็ใใจรบเขามาเมืองเดียวดลกับได้เป็นดของเมือง ฝรั่งเศส
 จะรชมเขาเมืองญวนเมืองเขมรว่าไป. ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วย
 เกด้า ๆ เห็นพร้อมกันว่าถัญจนเดี่ยแก่ฝรั่งเศสแล้ว ยกเมืองเขมรให้
 แก่ฝรั่งเศสก็ ฝรั่งเศสเห็นว่าเมืองญวนได้แล้ว จะรวมเขาเมือง
 เขมรว่าเป็นเมืองขึ้นของญวนก็ ถ่าทำไต่อย่างนี้ก็จะมทางที่จะ
 พุดจาไต่คอบกับฝรั่งเศสไต่ถนัด ด้วยว่าเดิมแต่บิดาข้าพระพุทธเจ้า
 กับข้าพระพุทธเจ้าขึ้นแก่กรุงเทพ ๆ ฝ่ายเดียน”

กาดพระหัตถ์ของพระนโรดมผู้ทำสัญญาฉบับฝรั่งเศสทรงมมา
 กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๐๖ คือ
 ภายหลังที่ได้ลงนามในสัญญาอยู่ใต้อารักขาของฝรั่งเศสนั้น มีขอ
 ความตั้งต่อไปนี้

“ข้าพระพุทธเจ้ากับพระยาเขมร พร้อมกันเรขมเรียงเรียง

ราวความ ^{๕๑}ซึ่งมีผลมาจาก ^{๕๒}หนังสือสัญญาฉบับเมือง เขมรที่จะ พุดจา แข็ง
 แรงนัก ^{๕๓}ข้าพระพุทธเจ้าจะขอคงได้คอยบอกเข้มาณกรุงเทพ ฯ
 ก็ไม่ยอม ^{๕๔}ถ้าจะขัดขืนไม่ทำสัญญาเห็นจะเกิดเป็นความอริวิภา
 กันขึ้น ^{๕๕}แต่เด้อก่อน โปรดว่า ให้ฝรั่งเสดมาทำสัญญาณกรุงเทพ ฯ
 ครอง ^{๕๖}ซึ่งมีผลจากเด้ออนรัณดิเอ ^{๕๗}แม่ทัพฝรั่งเสดเมือง ไช้่งอนบั้งคัม
 ให้ข้าพระพุทธเจ้าทำสัญญาเมืองเขมร.....ข้าพระเจ้าเจ้าปรั๊กษา
 กับพระยาราจินบุรี ^{๕๘}ซึ่งอนก ^{๕๙}น้องเจ้าพระยาเยนราช ^{๖๐}ครุฑ ^{๖๑}และพระยา
 เขมรพร้อมกันเห็นว่า ^{๖๒}ความขอนัดสัญญาเด้อ ^{๖๓}จึงต้องยอมทำ
 หนังสือสัญญาถ้ฝรั่งเสด ^{๖๔}แต่ใจข้าพระพุทธเจ้ามีความ ^{๖๕}ซื่อสัตย์ ^{๖๖}ดีจิด
 จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่เดิม ^{๖๗}อย่างไร
 ก็คงอยู่อย่างเดิม ^{๖๘}คิดจะให้ ^{๖๙}ได้คงอยู่เป็นข้าดำหรับพระบารมีต่อไป
 จนสิ้นชีวิต ^{๗๐}มิได้มีจิตคัมแปรดังใดเลย

ข้อความในอกถ่ายเทถ้กันแสดงชัดว่า ^{๗๑}ข้ออ้างของฝรั่งเสดถ้ว่า
 เขมรอยู่ ^{๗๒}ในอารักขาของฝรั่งเสดโดย ^{๗๓}สมัครใจ ^{๗๔}และเพื่อ ^{๗๕}ความ ^{๗๖}ผาสุก ^{๗๗}นั้น
 เป็นความเท็จ.

ต่อมาอีก ๕ ปี ^{๗๘}ฝรั่งเสดได้บังคับให้ ^{๗๙}ไทยทำ ^{๘๐}สัญญา ^{๘๑}รับรอง
 อารักขาของฝรั่งเสด ^{๘๒}ในแดนเขมร ^{๘๓}สัญญาฉบับ ^{๘๔}นี้ลงวันที่ ^{๘๕}๑๕-กรกฎาคม
 ค.ศ. ๑๘๗๗ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ^{๘๖}มีข้อความ ^{๘๗}๗ ข้อ ^{๘๘}คือ—

๑) ไทยยอมรับอำนาจอารักขาของฝรั่งเสดเหนือเขมร.

๒) หนังสือสัญญาระหว่างไทยกับเขมรเป็นอันใช้ไม่ได้.

๓) ไทยจะไม่เรียกร้อง ด้วย อากร บรรณาการจาก

เขมร

๒) เมืองพระตะบองและเสียมราฐคงอยู่เป็นของไทย.

๕) ไทยและเขมรไปมาค้าขายกันได้ใครทำผิดในเขตต์ใด ศาลแห่งเขตต์นั้นมีอำนาจพิพากษาโทษ.

๖) เรือฝรั่งเศสมี อำนาจเดินระดวกในลำ แม่น้ำ โขง และ ทะเลสาบ.

๗) ฝรั่งเศสจะบังคับให้เขมรถือตามสัญญา.

๘) หนังสือสัญญา^{นี้} ใช้ได้ทั้งภาษาไทยและฝรั่งเศส.

๘) ต้องให้สัตยาบันที่กรุงเพท ฯ ภายใน ๕ เดือน.

ดินแดนที่ไทยต้องเสียแก่ฝรั่งเศสครั้งนี้ คือ ประเทศเขมรทั้งประเทศ เว้นแต่เมืองพระตะบองเสียมราฐและศรี โถกณ นอกจากนั้นยังเสียเกาะต่าง ๆ ทางทะเลใกล้ประเทศเขมรอีก ๖ เกาะ

ต่อมาไทยก็เสียเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรี โถกณ ให้แก่ฝรั่งเศสอีกทั้งนี้ เพราะเมื่อฝรั่งเศสเดือนจากจันทบุรีไปแล้วตามความในสัญญาลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๓๒ ฝรั่งเศสยังไปยึดเมืองตราดไว้ การยึดเมืองตราดไว้นี้ก็ไม่ผิดอะไรกับที่อยู่ที่จันทบุรี เพราะเกาะทั้งห้าตายภายใต้แหลมตั้งลงไปจนถึงเกาะกุกนั้น คงอยู่ในความยึดถือของฝรั่งเศสด้วย เพื่อให้ฝรั่งเศสไปจากเมืองตราด

ไทยต้องเสียเมืองพระตะบอง เดียมราชู และศรี โสภณ โดยสัญญาลง
วันที่ ๒๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) และมีสัญญาอีกท้ายว่า
ด้วยการปักปันเขตต์แดนลงวันเดียวกัน ใจความย่อ ๆ ของสัญญา
ทั้งสองฉบับนี้คือ ไทยยอมยกดินแดนพระตะบอง เดียม และศรี โสภณ
ให้แก่ฝรั่งเศส และฝรั่งเศสยอมให้เมืองด่านซ้าย เมืองตราด และ
เกาะทั้งหลาย ซึ่งอยู่ ภายใต้ร่มเงาไป จนถึงเกาะ กูต ให้แก่ไทย
และมีบทบัญญัติเรื่องอำนาจศาล และปรากฏในคำปรารภของสัญญา
นี้ว่า "ให้คนในบ้องกันฝรั่งซึ่งมีอยู่ในกรุงสยามมีสิทธิมากขึ้น"

ทรัพย์สินในดินสโนในน้ำของเขมร ทรัพย์สินในดินของประเทศ

เขมรคือพลอย ในส่วนเขมรมพลอยคติน้ำเงินราคาสูงทบพลอย
โพธิ* ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากเขตต์แดน ไทยตอนจังหวัดจันทบุรีเท่าไรนัก
บ่อพลอยนี้มีผลประโยชน์มาก ดินในน้ำรัฐอารักขาเขมาคือปลานา
นาชนิดในทะเลดำป การจับปลาในทะเลดำทำกันมิได้ ๘ เดือนห้าม
จับในฤดูปลาวางไข่ คือในเดือนมิถุนายน กรกฎาคม และ
สิงหาคม ปลาในทะเลดำนี้ชื่อว่าคม เป็นดินค้าที่แพร่หลายอย่าง
ออกหน้าออกตา รอบทะเลดำปมีการทำนาซึ่งนับว่าได้ผลดีมาก มี
รถไฟทำการขนส่งข้าวปลาจากจังหวัดพระตะบองถึงมณฑลบุรี มีกำไร
มีตะไม้ไม่น้อยกว่า ๒๐ ล้านบาท มีเมืองต่างๆ ซึ่งเจริญแล้วตั้งอยู่รอบ
ทะเลดำป เมืองเหล่านี้คือ เดียมราชู ศรี โสภณ พระตะบอง โพธิ
สัตว กำปงชนัง และพนมเปญ ถึงแม้ว่าพลเมืองที่อาศัยอยู่รอบ

* คินมาเป็นของไทยพร้อมกันจังหวัดพระตะบอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔

ทรงเตดาบจะพากันร่ำรอยเพราะการจับปลากะตักทำนาเป็นส่วนใหญ่ก็ตาม
แต่ก็ต้องถูกรีดจากรัฐบาลฝรั่งเศสในการขายอกรอย่างสูง เช่นค่า
ผูกขาดตัดต่อนในการจับปลากะตัก ภาษีเรือ อกรค่านา ฯลฯ เหล่านี้
เป็นต้น.

การปกครองรัฐอารักขาเขมร การปกครองรัฐอารักขาเขมร
นั้น ฝรั่งเศสปกครองเช่นเดียวกับรัฐอารักขาอื่น แต่ให้กษัตริย์
เขมรดำรงตำแหน่งเป็นประมุขของรัฐอยู่ ภายใต้ความควบคุมดูแลของ
เรดิงคัสต์เปรีเออร์ ซึ่งเป็นผู้ครอบครองแคว้นเขมรโดยแท้จริง ไม่
ว่าจะทำกิจการใด ๆ เรดิงคัสต์เปรีเออร์เป็นผู้ตั้งทั้งขึ้น

๓) การปกครองส่วนกลางของแคว้นเขมร โดยเหตุที่เขมร
ยังมีสภาพเป็นประเทศอยู่ ฝรั่งเศส จึงวางรูปแบบการปกครองให้มีองค์การ
รัฐบาล มีคณะรัฐมนตรีบริหารงานทำนองประเทศอิสระอื่น ๆ คณะ
รัฐมนตรีของเขมรประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

กระทรวงของเขมรม ๕ กระทรวงคือ

๑. กระทรวงมหาดไทยและการศาสนา
๒. กระทรวงคลัง คดง คดง และคิดปลากร
๓. กระทรวงยุติธรรม
๔. กระทรวงทหารเรือ พาณิชย์ และเกษตรกิจการ
๕. กระทรวงกระต่า โหมและศึกษาธิการ

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเป็นคนพื้นเมือง มีรัฐมนตรีช่วย

ว่าการเป็นผู้ช่วย นายกรัฐมนตรีหรือประธานของที่ประชุมคณะ
 รัฐบาล คือ เเรดิคังต์ส์เปรีเออร์แห่งแคว้นเขมร กษัตริย์เขมร
 หากมีพระประสงค์จะฟังการประชุมนครที่ทรงกระทำได้นอก
 จากเรดิคังต์ส์เปรีเออร์ คอยควบคุมกิจการของรัฐบาลเขมรด้วยมีข
 ราชการฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งคอยควบคุมกิจการของรัฐบาล เพื่อช่วยเหลือ
 เเรดิคังต์ส์เปรีเออร์อยู่ที่เมืองพนมเปญ

เรดิคังต์ส์เปรีเออร์แห่งแคว้นเขมร มีสถาปนาวิชา ๓ สถา คือ

๑. สถาแห่งรัฐอารักขา ประกอบด้วยสมาชิกเป็นข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ของแคว้นเขมร มีหน้าที่ให้คำปรึกษาในกิจการปกครองทั่ว
 ไป เเรดิคังต์ส์เปรีเออร์ เป็นประธาน

๒. สถามตประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการคลังของฝรั่งเศส
 มีสมาชิกเป็นคนฝรั่งเศส มีหน้าที่ให้คำปรึกษาทางเศรษฐกิจและ
 การคลังของรัฐ

๓. สถาที่ปรึกษาชาวพื้นเมือง สมาชิกเป็นชาวพื้นเมือง
 มีหน้าที่ให้คำปรึกษาต่อเรดิคังต์ส์เปรีเออร์ ตามแต่เรดิคังต์ส์เปรีเออร์
 จ้างเชื้อไปให้พิจารณา ถ้าเรดิคังต์ส์เปรีเออร์ไม่สั่งเรื่องมากก็ไม่
 มีหน้าที่พิจารณากิจการใดๆ

การแบ่งส่วนราชการในแคว้นเขมร ในสำนักงาของเรดิคังต์
 สเปรีเออร์นั้น แบ่งเช่นเดียวกับในแคว้นลาว ตำแหน่งราชการสูงๆ
 ชาวฝรั่งเศสเป็นผู้ ครองเช่นเดียวกัน

คณะข้าราชการราชอาณัติพื้นเมืองสังกัดส่วนกลางนั้นแบ่ง ออก
เป็น ๒ ประเภท คือ

- ก. กรมราชอาณัติ มีตำแหน่งข้าราชการดังนี้.
- ๑. อุดมมนตรี เทียบกับข้าราชการพิเศษของไทย
- ๒. อัครมนตรี เทียบกับข้าราชการชั้นเอกหรือชั้นพิเศษ

ของไทย

- ๓. อนุมนตรี เทียบกับข้าราชการชั้นโทของไทย
- ๔. กรมการ เทียบได้กับข้าราชการชั้นตรีของไทย
- ๕. ขกฤษฎา เทียบได้กับข้าราชการชั้นตรีหรือจตุตถ

ของไทย

- ๖. เฒ่ามื่น เทียบได้กับข้าราชการชั้นจตุตถของไทย
- ๗. กรมศุลาการ มีตำแหน่งข้าราชการดังนี้.
- ๑. กรมการศาสนา เทียบตำแหน่งอุดมมนตรี
- ๒. ผู้พิพากษาศาลพิเศษและชั้นเอก เทียบตำแหน่งรองรัฐ

มนตรี

- ๓. ผู้พิพากษาชั้นโท เทียบตำแหน่งอนุมนตรี
- ๔. ผู้พิพากษาชั้นตรี เทียบตำแหน่งกรมการ
- ๕. จำศาลเทียบตำแหน่งขกฤษฎา
- ๖. รองจำศาล เทียบตำแหน่งเฒ่ามื่น

ความขมรมถึงประมาณโดยคณะของคณะและการทำง

ประมาณอยู่ในอำนาจของเวดีดังดูเปอร์เซอร์ จึงประมาณรายได้ได้

จากภาษาทางตรงและภาษาทางอ้อม

ภาษาทางตรงมีดังนี้ คือ

- ๑. ภาษาราชูปถัมภ์สำหรับชาวยุโรปและคนต่างด้าว
- ๒. ภาษาราชูปถัมภ์สำหรับชาวเขมรและชาวพื้นเมือง

อีก ๆ

- ๓. ภาษาราชูปถัมภ์สำหรับชาวญวน
- ๔. คำธรรมเนียม จตฺตเบยฺนคน ต่าง ด้าวแก่ชาวจีน และจีนเคย
- ๕. ภาษาถ้อยแถลงแทนเกณฑ์ร่างสำหรับชาวเขมรและคนพื้นเมืองอื่น ๆ
- ๖. ภาษาถ้อยแถลงที่จ้งสำหรับชาวญวน คนต่างชาวเอเชียและอื่น ๆ
- ๗. ภาษาเดรัม
- ๘. ภาษาทดินซึ่งประกอบภารกิจกรรมของชาวยุโรป ญวน คนต่างด้าว เอเชียและอื่น ๆ
- ๙. อักษรค่านา
- ๑๐. ภาษาคนคาง
- ๑๑. ภาษาพริกไทย
- ๑๒. ภาษารถยนต์และรถจักรยาน

๑๓. ภาษั้โรงค้ำ

๑๔. ภาษั้เรือ

๑๕. ค้ำธรรมเนียมอนุญาติให้เดินทาง และหนังสือ
เดินทาง

๑๖. ภาษั้เครื่องมือจับสัตว์น้ำ

๑๗. ค้ำธรรมเนียมต่าง ๆ เกี่ยวกับการให้และใช้ฮ้ำดุษ
บัน ค้ำทาคัวพิมพ์รूपพรรณสำหรับสัตว์ค้ำหนะวต
สำหรับภาษั้ต่างฮ้ำมเก็บเช่นเดัยวกันกับในแคว้นดาว

๒. การปกครองส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น แคว้นเขมร

จัดระเบียบการปกครองส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นเป็นตงน

๑. จังหวัดและเขตต์ เทียบได้กับ จังหวัดของไทย

๒. สรรก ,, อำเภอ ,,

๓. ชันท์ ,, ตำบล ,,

๔. คัม ,, หมู่บ้าน ,,

จังหวัดของเขมรมีกการปกครองผิตกับจังหวัดในแคว้นดาว

คือ คงมีชาวฝรั่งได้ตั้งประจำเป็นเวดีตั้งค้ำเขตฝรั่งฮ้ำอย่างแคว้นดาว แต่

จังหวัดนั้นยงได้ชฮ้ำเป็นเขตต์ฮ้ำชฮ้ำหนึ่งค้ำดวย เพื่อให้มฮ้ำราชการ

ชาวพนเมืองค้ำรงค้ำแห่งเป็น เจ้าฝ่ายเขตต์ ฮ้ำเป็นค้ำแห่ง

ฮ้ำหวองประจำจังหวัด หรือเจ้าเมืองฝ่ายพนเมือง ฉะนัน ในจังหวัด

หนึ่ง ๆ ของแคว้นเขมรจึงมีเจ้าเมืองตงคน ๆ หนึ่ง คือ เวดีตั้งค้ำ

เคอฝรั่งดีเป็นคนฝรั่งเศส ซึ่งตรงคอเรตติ้งส์เปอริเซอร์แห่งแคว้น
 อีกคนหนึ่งคือ เจ้าฝ่ายเขตต์เป็นคนพื้นเมือง ซึ่งตรงกับคนรัฐมนตรี
 เขมร การทฝรั่งเศ้จัดฉีกการปกครองเช่นนี้เป็นฉีกการกระทำเพื่อ
 ศักดิ์ของฝรั่งเศส คือโยนบาปให้แก่คนพื้นเมือง โดยจะทำการ
 ตั้งใคร่นะบังคับราษฎรพื้นเมืองแต่ก็ให้เจ้าฝ่ายเขตต์เป็นผู้ตั้ง ฉะนั้น
 เจ้าฝ่ายเขตต์จึงมีหน้าที่เป็นเสมือนปลัดจังหวัด และเป็นตำแหน่งตอย
 ดมที่คงไว้เพื่อเอาอกเอาใจราษฎรพื้นเมือง ควบคุมชาวพื้นเมือง
 ทางใจ นับเป็นฉีกการที่ทำให้สาระดวก ในการปกครองอีกอย่างหนึ่ง
 ตำแหน่งผู้ปกครองท้องถิ่น ในแคว้นเขมร เปรียบเทียบ กับไทย

โคตงน

เรตติ้งส์เคอฝรั่งดี	} เทียบเท่ากับ	ข้าหลวงประจำจังหวัด
เจ้าฝ่ายเขตต์		
เตเตเก	„	นายอำเภอชั้นเอก
เจ้าฝ่ายตริก	„	นายอำเภอ
เจ้าฝ่ายชนท์	„	กำนัน
แม่คุม	„	ผู้ใหญ่บ้าน

แคว้นเขมรแบ่งเขตต์ปกครองออกเป็น ๓๔ จังหวัด คือ

๑. พระบอง
๒. กำปอด

๓. ก้นตาด ศาดากตางตั้งอยู่ทพนมเบือ
๔. กำปงจาม
๕. กำปงสระปือ
๖. กำปงทม
๗. กระแจะ
๘. เปรเวง
๙. โพรสัตต์
๑๐. สตรีงเตรง
๑๑. เสียมราชู
๑๒. กำปงซนัง
๑๓. สดวยเวียง
๑๔. ตาแก้ว

ในจังหวัด ๆ หนึ่งหรือเขตต์ ๆ หนึ่งนั้นแยก ออกเป็น ส่วก
เป็นชนชาติ และคุ่ม มีผู้ปกครองเป็นชาวพนมเมือง ในท้องถิ่นที่ยก
ฐานะเป็นเทศบาลจัดการปกครองเช่นเดียวกับเทศบาลในแคว้นตาด

การศาสนยติธรรมในแคว้นเขมร ศาสนยติธรรมในแคว้น
เขมรแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งแยกแ่กชนชาติฝรั่งเศ็ดและคน
ต่างด้าวเป็นคุ่ม ความ อีกส่วนหนึ่งแยกกับคนพนมเมือง โดยอะพะาะ

๑. ศาสนฝรั่งเศ็ด ใช้กฎหมายของฝรั่งเศ็ดพิจารณาเกี่ยว
กับคนชาติฝรั่งเศ็ดและคนต่างด้าว คณะศาลเป็นคนชาติฝรั่งเศ็ด

๒. ศาลาธรรม ใช้กฎหมายธรรมพิจารณาพิพากษาในพระ
นามของกษัตริย์ แยกออกเป็น ๕ ศาลดังนี้

ก. ศาลาตม ศาลนี้ประกอบด้วยผู้พิพากษา ๓ คน
และจำศาลประเภทนี้ในท้องที่ห่างไกลที่ชุมนุมชนใหญ่

ศาลนี้มีอำนาจเปรียบเทียบคดีแพ่งและคดีดินคดีแพ่ง ซึ่ง
มีทุนทรัพย์ไม่เกิน ๑๐๐ เหรียญ และคดีอาญาในสำเว คณะศาล
เป็นชาวเขมร

ข. ศาลชนคณ ศาลประเภทนี้ตั้งอยู่ตามจังหวัด เรียก
ว่าศาลากำบอง แต่ที่ตั้งอยู่ที่พนมเปญเรียกว่าศาลาตมชน ศาลนี้
ประกอบด้วยผู้พิพากษา ๓ คน จำศาล ๒ คน ศาลนี้มีอำนาจเท่า
ศาลาตม คณะศาลเป็นชาวเขมร

ค. ศาลอัครณ ศาลนี้ประกอบด้วยอธิบดีผู้พิพากษา
และรองอธิบดีผู้พิพากษา มีผู้พิพากษา ๕ คน ผู้พิพากษาดำรง
๒ คนและจำศาล ๒ คน

ง. ศาลอาญา หรือศาลอกฤษ ศาลนี้ประกอบด้วยผู้
พิพากษาศาลอัครณ ๓ คน ผู้พิพากษาผู้ช่วย ๒ คนและจำศาล ๓ คน
ศาลนี้ตั้งอยู่ที่พนมเปญ และมีอำนาจพิจารณาพิพากษา
คดีทุกคดีตามกฎหมายทั่วอาณาจักร

จ. ศาลฎีกา หรือศาลวินิจฉัย ศาลนี้ประกอบด้วย
กรรมาธิการ ๓ คน คนหนึ่งเป็นประธาน ศาลนี้ตั้งอยู่ที่พนมเปญ และมี

อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีฎีกาที่วอานาจักร คณะศาลเป็นชาวเขมร
 การทหาร ในยามปกติแคว้นเขมรมีทหารตั้งอยู่ที่พนมเปญ
 ๓ กองพัน มีนายพันโทเป็นผู้บังคับบัญชา พดทหารเป็นชาวไทย
 ในแคว้นเขมร แยก และญวน

การตำรวจ การตำรวจจัดเช่นเดียวกับในแคว้นลาว แต่ไม่
 ตำรวจอาชญากรรม

การศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเขมร
 ฝรั่งเศสได้พยายามที่จะ เปลี่ยนศาสนา ให้ไป นิยมคริสต์ตั้ง นิกาย โรมัน
 คาทอลิก แต่พุทธศาสนามีหลักธรรมแน่นแฟ้น และชนชาวเขมรมั่นค่อ
 พุทธศาสนาเพราะเป็นศาสนา ที่นับถือสืบเนื่องกันมาแต่ ครั้งบรรพบุรุษ
 จนคิดเป็นนิสัย วัตรอารามตลอดจนปฐนียสถานต่าง ๆ ซึ่งมีไม่น้อย
 กว่าประเทศไทยนั้น ได้รับการบูรณปฏิสังขรว้างตามแต่กรณี.

สิทธิของคนฝรั่งเศสและคนพื้นเมืองในแคว้นเขมร ความ
 เป็นอยู่ ของพดเมืองและข้าราชการ ในแคว้นนั้น ได้ถูกรัฐบาลอินโดจีน
 ของฝรั่งเศสกดขี่เขยตักันมิ ให้ได้รับความ เด่มอภาค ความยุติธรรม
 และความดีเท่าข้าราชการ ซึ่งเป็นเชื้อชาติฝรั่งเศสตำแหน่งอัตราเงินเดือน
 ข้าราชการที่ออกหน้าออกตาในแคว้นเขมรคือ ตำแหน่งทางฝ่ายศาล
 ตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาซึ่งเป็นชาวเขมร ได้รับเงินเดือนมีละ ๖,๐๐๐
 เหยียญ และค่าเบยเดยงอีกมีละ ๓,๕๐๐ เหยียญ ส่วนตำแหน่งอธิบดี
 ศาลอุทธรณ์ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส ได้มีหนึ่งถึง ๓๒,๐๐๐ เหยียญ มีเงิน

เพิ่มสำหรับหัวเมืองขึ้นอีกร้อยละ ๗๐ ของเงินเดือน และได้ค่าเบี้ย
 เหยงอีกปีละ ๔,๐๐๐ เหยยญ นอกจากนี้ถ้าบุตรยังได้รับค่าบำรุง
 บุตรอีกคือ บุตรหัวมีได้เดือนละ ๒๗ เหยยญ บุตรรองๆ ลงไปได้
 คนหนึ่งเดือนละ ๑๒ เหยยญ และถ้าเป็นชายจ่ายให้จนกว่าจะบรรลุนิติ
 ภาวะ ถ้าเป็นหญิงจ่ายให้จนกว่าจะมีสามีหรือบรรลุนิติภาวะ ทั้งนี้
 จะเห็นได้ว่าความแตกต่างในการ เด่มอภากาศระหว่างข้าราชการผู้ใหญ่
 ชาวเขมร และข้าราชการผู้ใหญ่ชาวฝรั่งเศสมีความเป็นอยู่อย่างไร
 ข้าราชการเขมรนั้นนับว่าถูกเหยียดหยามเป็นอย่างมาก.

อนึ่ง ตำแหน่งอธิบดีมนตรีชาวเขมร ซึ่งเป็นข้าราชการฝ่าย
 ปกครองชั้นสูงของเขมร ได้เงินเดือนเพียงปีละ ๔,๐๐๐ เหยยญเท่านั้น
 ส่วนข้าราชการชาวฝรั่งเศสซึ่งมีตำแหน่งชั้นเรดิงค์ดึเปริเออร์ ได้เงิน
 เดือนปีละ ๒๐,๐๐๐ เหยยญ และได้ค่าเบี้ยเลี้ยงอีกปีละ ๒๐,๐๐๐ เหยยญ
 ถ้าบุตรยังได้ค่าบำรุงบุตรอีกตามเกณฑ์ของข้าราชการชาวฝรั่งเศส
 ดังได้กล่าวมาแล้ว ถ้าเปรียบเทียบถึงความแตกต่างกันแล้ว เห็น
 ได้ชัดว่าไม่ใกล้เคียงกันเลยแต่ ฝ่ายฝรั่งเศสได้เปรียบฝ่ายเขมรอยู่
 มากมาย ตำแหน่งเรดิงค์ดึเปริเออร์ ซึ่งเป็นประมุขของชาวฝรั่งเศส
 ในแคว้นนั้น เงินเดือนมากมายยิ่งนัก เทียบไม่ได้กับข้าราชการเขมร
 เพียงตำแหน่งเรดิงค์ดึเคอฝรั่งดี ซึ่งเทียบเท่ากับข้าหลวงประจำจังหวัด
 ไทยก็ได้รับเงินเดือนถึงปีละ ๘,๘๐๐ เหยยญ ได้ค่าเบี้ยเลี้ยงอีกปีละ
 ๒,๔๐๐ เหยยญ และถ้ามีบุตรก็ได้ค่าบำรุงบุตรอีกตามเกณฑ์ที่กล่าว

มาข้างคนเพิ่มชนออกด้วย เทาทยกมาน้ำให้เห็นไตชัดเจนว่า ข้าราชการชาวฝรั่งเศสได้เอาเปรียบข้าราชการชาวเขมรอย่างไร ที่ได้ยกมากว่าอันเพียงแต่ตำแหน่งสำคัญๆ เท่านั้น ส่วนตำแหน่งๆ ลงมายังเทียบกับข้าราชการฝ่ายฝรั่งเศสไม่ได้เลย เพราะอัตราเงินผิดกันอย่างน่าเวทนา

ส่วนที่พักของข้าราชการนั้น ข้าราชการชาวฝรั่งเศสมีเครื่องแต่งบ้านอย่างครบถ้วน ตลอดจนยานพาหนะเช่นรถยนตร์ เรือยนตร์ก็ได้เตรียมไว้ให้ใช้ด้วยอย่างสูงส่งาราม ส่วนข้าราชการกรพื้นเมืองนั้นตรงกันข้าม บ้านก็ต้องอยู่เอง เงินเดือนก็น้อย ความสูงส่งารามก็ย่อมลดถอยลงไป

ในเรื่องความเสื่อมสภาพนี้ ในแคว้นเขมรก็เช่นเดียวกับในแคว้นลาวและแคว้นอื่น ๆ คือถูกคนฝรั่งเศสเหยียดหยาม ซึ่งเป็นเครื่องแต่งให้เห็นอย่างแจ่มชัดว่า รัฐบาลอินโดจีนของฝรั่งเศสได้ถูกฝืนข้าราชการฝ่ายพื้นเมืองเป็นอย่างมาก เป็นการลดบุณคุณเจ้าของถิ่นเดิม ซึ่งคนได้เข้ามาอาศัยทำมาหากินมีความสูงส่งสมบูรณ์ ตลอดจนครอบครัว แด่กตัญญูทำการบิณฑบาตผู้เป็นเจ้าของถิ่นเดิมมิให้ได้รับความสูงส่งความเสื่อมสภาพเช่นเดียวกับคนเมือง การปกครองของข้าราชการพื้นเมืองในอินโดจีน ถ้าจะเปรียบกับข้าราชการในประเทศไทย แล้วแตกต่างกันมาก ในประเทศไทยข้าราชการทุกคนได้รับความคุ้มครองเป็นอย่างดี มีกฎหมายวางระเบียบการปกครอง

ข้าราชการ และให้ความเต็มอกภาค ความยุติธรรม อยู่อย่างครบถ้วน
 มีเงินเดือนเป็นเบี้ยเลี้ยงพอเพียงแก่ชีวิตภาพ เป็นกำลังหนุน
 ใจให้บริหารราชการเพื่อรับใช้ประชาชนเป็นอย่างดี ประเทศไทย
 เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเป็นลำดับอย่างรวดเร็ว เป็นการแสดงให้เห็นถึง
 จิตต์ใจข้าราชการผู้เป็นเครื่องจักรที่ควักสำคัญ ว่าได้เอาใจใส่และ
 พร้อมเพรียงกันที่จะสร้างชาติให้วัฒนาถาวรยิ่ง ๆ ขึ้น

สิทธิของคนฝรั่งเศสกับคนเขมร ในเรื่องสิทธิของคนได้
 กล่าวมาแล้วในเรื่องของแคว้นดาวว่าฝรั่งเศสได้สิทธิพิเศษ หลายอย่าง
 ไม่สามารถจะเปรียบเทียบกัน ได้กับคนพื้นเมือง เพราะฝรั่งเศสถือว่า
 ปกครองอย่างนายกับทาส ไม่ให้ความเต็มอกภาคทุกทาง และ
 นอกจากนี้ยังทำการกดขี่ทรรุณกับต่อคนพื้นเมืองต่าง ๆ นานา การ
 เก็บภาษีก่อกบบคนนั้นมาก นับว่าเป็นการบั่นทอนไม่ให้ได้รับความสุข
 ดมยตามทศวรรษจะเป็นประเภทของภาษีกักหุ้มหุ้มเกินสมควร ภาษา
 ส่วนใหญ่เป็นไปในทำนองเดียวกับแคว้นดาวดังกล่าวนั้นแล้ว แต่ที่
 จะนำมากล่าวคือไปนี้เป็นภาษษณะเพาะที่พลเมือง ในแคว้นเขมรจะต้องเสีย
 ภาษที่ไม่เป็นธรรมชาติชาวเขมรต้องเสียนี้ มีเงินด้วยประจำปี
 ซึ่งทุกคนต้องเสียเป็นจำนวนเงิน ๕ เหยียด ๖๐ เซ็นต์ มากกว่า
 เงินด้วยที่เก็บในแคว้นดาว ๓ เหยียด ๖๐ เซ็นต์ และบวกค่าส่วนลด
 กำนันเข้าไปด้วยอีก ๓๐ เซ็นต์ ภาษที่ก่อกบคือเป็นประจำปีอย่าง
 หนึ่งก็คือ ค่าไฟฟ้าและค่าน้ำประปา ซึ่งคนละ ๓ เหยียด ๕๐ เซ็นต์

การที่ต้องเสียค่าไฟฟ้าและค่าน้ำ เป็นภาษีที่แปลกประหลาดอย่างยิ่ง เพราะไฟฟ้าและน้ำนั้นเป็นของสาธารณะ เขาก็ว่าใช้รวมกันจึงต้องเสียภาษี ซึ่งในประเทศไทยเราไม่มีการเสียภาษีเช่นนั้นรวม ภาษีที่ต้องเสียหนึ่งเป็นเงิน ๗ เหรียญ ๒๐ เซ็นต์ นับเป็นการเก็บอย่างขูดเลือดเนื้ออย่างรุนแรง ภาษีแรงๆ เช่นนี้ยังมีภาษีการถ่ายแรงอีกอย่างหนึ่ง ชายฉกรรจ์อายุ ๕๗ ถึง ๕๕ ปีจะต้องถูกเรียกเกณฑ์แรงปีละ ๕ วัน แต่ในทางปฏิบัติหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ทางการของฝรั่งเศสมิได้เกณฑ์แรง แต่เรียกเงินแทนในอัตราราว ๒ เหรียญ ถึง ๓ เหรียญ เงินภาษีถ่ายแรงนี้เก็บพร้อมกับเงินด้วย หนึ่ง รกชนิดต่างๆ ม้า โค กระบือ และเรือซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของพี่น้องชาวเขมนั้น จะต้องถูกสำรวจนำเข้าไปในการเสียภาษีค่าถ่ายแรงนี้ด้วย ฉะนั้นเพราะรถยนต์ทุกคันต้องถูกเรียกเกณฑ์ปีละ ๕ วัน แต่ฝรั่งเศสได้เรียกเอาเงินค่าถ่าย การเกณฑ์แทนใน อัตราวันละ ๗ เหรียญ คือ ๓ คัน รวมเป็นเงิน ๕๐ เหรียญ นับเป็นภาระหนักแก่ผู้มีรถยนต์อย่างยิ่ง

ภาษีอื่น ๆ เช่นค่าธรรมเนียมอากรขึ้น เรียกเก็บคล้ายคลึงกับแคว้นดาว แต่การเรียกตรวจเรียกปีละครั้ง ซึ่งในแคว้นดาวเรียกปี ๒ ครั้ง นอกจากนั้นยังเรียกเก็บอากรค่าน้ำ ภาษีต้นตาล ภาษีพริกไทย ค่าธรรมเนียมอนุญาตให้เดินทางจากภูมิดำเนาของคนและค่านั่งล้อคัมคัว ซึ่งในปีหนึ่งๆ เมื่อคิดรวมกันเข้าแล้วจะต้องเสีย

มีตระมากมายและจุกจิกหยุ่มหยุ่มมาก ภาษียบางอย่างแม้จะเป็นเงิน
จำนวนเล็กน้อย ฝรั่งเศสก็ไม่ยอมยกให้ เขาถือหลักเดียวว่า เรียก
เก็บได้มากเท่าไรก็ยิ่งดี หาได้คำนึงไม่ว่าคนเขมรจะสามารถแบกแอก
ภาษีนได้หรือไม่

วิธีการปกครองของฝรั่งเศสในประเทศเขมร เป็นไปอย่าง
ทารุณโหดร้าย ปกครองคนอย่างทาส กตัญญูในทุกๆ สิ่ง ทุกๆ ทาง
ตรงข้ามกับไทย ซึ่งปกครองโดยเสมอภาคเสมอมาเสมอได้ ใน
ประเทศไทยไม่จำเป็นจะต้องหยุด เบ็ด หมอตก้านับ เมื่อ พบคนฝรั่งเศส
ไม่จำเป็นจะต้องหยุดรถให้ คนฝรั่งเศสทำกับคนไทยอย่างในแคว้นเขมร
ไม่ได้ ฝรั่งเศสทำกับคนเขมรในประเทศไทยอย่างทำในประเทศเขมร
ไม่ได้ เพราะไทยเป็นเอกราช และไทยมีสิทธิเท่าเทียมกันกับฝรั่งเศส
ทุกประการ เขมรที่อยู่กับไทย ไทยถือว่าเป็นไทย ไม่กตัญญู ไม่บีบบ
คั้น มีสิทธิเท่าพดเมืองไทยทุกอย่าง จะประกอบอาชีพใด ๆ ไทยไม่
บังคับ ไม่เก็บภาษีนรุนแรงเช่นฝรั่งเศสเก็บ ไม่มีการแยกแคว้นนั้นเป็น
เขมร น้เป็นไทย เพราะเป็นผิวดเดียวเลือดเนื้อเชื้อสายเดียวกัน

อนึ่ง ในสมัยเมื่อไทยปกครองเขมร ก่อนเขมรไปตกเป็น
ของฝรั่งเศส ไทยก็ให้คความอารักขาเขมรเป็นอย่างดีตั้งถ่าลงมาแล้ว
มีทุกข์ไทยช่วย ในยามปกติภาษีนอากรก็ไม่ได้เก็บเช่นฝรั่งเศส เขมร
อยู่กับฝรั่งเศสต้องเสียภาษีนมากมาย แต่เมื่ออยู่กับไทยนั้น ไทย

ไม่ได้เรียกร้องสิ่งใดจากเขมร มีแต่เขมรสมัครใจส่งบรรณาการให้
ไทยด้วยดีของเป็นจำนวนมากน้อย ซึ่งเทียบกับภาษฝรั่งเศสเก็บไปบำรุง
ความดีของเขาแล้ว ก็ไม่สามารที่จะเทียบกันได้ เพราะเขมรเคยส่ง
บรรณาการให้ไทย ด้วยผ้าแพรไม้เดียน ๕๐ ผืน ผ้าด้าย ๒๐๐ ผืน
ขมงหนักทาบหนึ่ง ผดเว่อหนัก ๒ ทาบ ครั่งหนัก ๓ ทาบ รงหนัก
๓ ทาบ น้ำรัก ๕๐ กระชอม ดังกล่าวมาข้างต้น เขมรทั้งประเทศ
เสียให้ไทยเพียงเท่านั้น แต่ชาวเขมรคนหนึ่งๆ ต้องเสียให้ฝรั่งเศสมาก
มากกว่าหลายเท่าตัว และถ้าภัยที่สุดคือเสียอิสรภาพแก่ฝรั่งเศส
ตั้งอยู่กับไทยนั้นเขมรเป็นอิสระ ไทยไม่เคยทำให้เขมรเดือดร้อน
เช่นฝรั่งเศสเลย ความเดือดร้อนที่ชาวเขมรได้รับจากฝรั่งเศสนั้นมี
นาๆประการ ดังจะเห็นได้จากวิถีของไทย หรือการทารุณกรรมแบบ
คริสต์กมิวิธีต่าง ๆ ดังนี้ กอ—

- ๑) ให้อุดอาหารโดยให้กินข้าววันละ ๓๐ กรัม
- ๒) ใช้หวายเขี่ยนที่ตรงรอยหวายและผ้าเท้า
- ๓) ใช้คีมบีบขมบีบจนย่นคาทะเด็นออกมา
- ๔) จับมัดมือแขวนกับเสาให้เท้าพันดิน
- ๕) เอาน้ำมันก๊าดกรอกให้กิน
- ๖) ใช้ไม้บีบที่คอ
- ๗) ใช้เข็มแทงใต้
- ๘) ให้อุดน้ำ

และเพื่อทำการทวงให้หนักขึ้น ฝรั่งเศสได้คิดวิธีใหม่ ๆ

ขึ้นอีกหลายวิธี คือ

๑) ใช้เม็ดโกนกรวด ที่ชาวฮอนให้เป็นรื่องดีกยาว เอาลำดี
ชุบน้ำมันยัดเข้าไปในแผลนั้นแล้วเอาไฟจุด วิธีนี้ใช้ได้ทั้งชายและหญิง

๒) ฝรั่งเศสได้คิดเครื่อง พิเศษ สำหรับทรมานผู้ชาย ขึ้น
อย่างหนึ่ง ซึ่งตามรายงานของตำรวจฝรั่งเศสมีกั๊กไว้ว่าใช้ได้ผลดี
มากคือ เอาดวดรดเป็นเกลียวเหมือนเครื่องเบ็ดจุกรด หมุนได้
ในช่องมัดสำมะของชาย แล้วกระชากกั๊กออกมาโดยแรง การคิด
เครื่องพิเศษนี้ได้นั้น ปรากฏว่าฝรั่งเศสพุ่มใจมาก

๓) สำหรับหญิง จับตัวมัดเข้าห้องนักโทษชาย ซึ่งซึ่ง
รวมกันอยู่หลาย ๆ คน ให้นักโทษชายมัดกั๊กข่มขืนทำซ้ำเรา

๔) มัดหญิงครึ่งให้นอนหงาย จับขาล่าง แล้วเอามด
แดงไฟใส่ในช่องคลอด

นอกจากวิธีที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีวิธีอื่น ๆ อีกมาก
เปรียบเทียบการปกครองอินโดจีนของฝรั่งเศสกับไทย

๑) ประเทศไทยเป็นประชาธิปไตย

กฎหมายสูงสุดของประเทศ ส่วนอินโดจีนเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส
ไม่มีรัฐธรรมนูญ และปกครองตามแบบที่ฝรั่งเศสเห็นดีเห็นชอบ

๒) อำนาจอธิปไตย ใน ประเทศไทยเป็นของปวงชนชาวไทย
อำนาจอธิปไตยในอินโดจีน เป็นของฝรั่งเศส

๓) ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์ไทยเป็นประมุข แต่
อินโดจีนมีผู้สำเร็จราชการซึ่งเป็น คนฝรั่งเศสเป็นประมุข

๔) พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกและอัครศาสนูป-
ถัมภก ผู้สำเร็จราชการอินโดจีนเป็น คนฝรั่งเศส นอกศาสนา ศาสนา
ของเขาคือคริสต์กึ่งนิกายคาทอลิก ซึ่งเป็น คณะศาสนากับประชาชน
ในอินโดจีน

๕) พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นจอมทัพไทย ในอินโดจีน
กษัตริย์ญวน เชมรอยู่ใต้อำนาจฝรั่งเศส ไม่ได้ดำรงตำแหน่งจอมทัพ
ตำแหน่ง จอมทัพเป็นคนฝรั่งเศส คือผู้สำเร็จราชการ

๖) ประเทศเป็นเอกราช อินโดจีนเป็น เมืองขึ้นของ
ฝรั่งเศส

๗) ในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจในการ
ออกกฎหมายทางสภาผู้แทนราษฎร ผู้แทนคนทั้งประเทศเป็นผู้ ออก
กฎหมาย แต่ในอินโดจีน ผู้สำเร็จราชการใช้อำนาจการออกกฎหมาย
โดยพลการ

๘) ในประเทศไทย พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหาร
ทางคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีไทยบริหารงาน ในอินโดจีน ผู้
สำเร็จราชการและคนฝรั่งเศสบริหารงาน

๙) ในประเทศไทย อำนาจตุลาการ พระมหากษัตริย์ทรง
ใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นตามกฎหมายไทย ในอินโดจีน

ผู้ดำรงราชการ ซึ่งเป็นประมุขและเป็นคนฝรั่งเศสทำหน้าที่คล้าย
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมของฝรั่งเศส

๑๐) ในประเทศไทย รัฐธรรมนูญให้เสรีภาพบริบูรณ์ภายใน
บังคับแห่งบทกฎหมาย ในการถือศาสนา ในร่างกาย เคหสถาน
การพูด การเขียน การโฆษณา การศึกษาอบรม การประชุมโดย
เปิดเผย การตั้งสมาคม การอาชีพ ในอินโดจีนของฝรั่งเศส
ฝรั่งเศสไม่ให้เสรีภาพเช่นนี้ในกฎหมายใด ๆ

๑๑) ประเทศไทยมีสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งพลเมืองไทย
เด็กถึง ๒๕ ปี ควบคุมกิจการของประเทศ อินโดจีนของฝรั่งเศสไม่มีสภา
ผู้แทนราษฎรซึ่งจะให้สิทธิแก่ปวงชนเช่นประเทศไทย

๑๒) ในประเทศไทย คณะรัฐมนตรีบริหารงานของประเทศ
รับผิดชอบต่อสภาผู้แทนราษฎรไทย ในอินโดจีนคณะรัฐบาลรับ
ผิดชอบต่อรัฐบาลฝรั่งเศส

๑๓) ในประเทศไทยศาลยุติธรรมเป็นศาลของไทย ใคร
ทำผิดก็ขึ้นศาลเดียวกันด้วยความยุติธรรมจริง ๆ แต่ในอินโดจีนมี
ศาลแยกสำหรับคนฝรั่งเศส และคนพื้นเมืองไว้คนละต่างหาก และ
ฝรั่งเศสเป็นผู้ควบคุมศาลนี้

๑๔) ในประเทศไทย คนไทยทุกคนมีสิทธิรับราชการได้ทุก
ตำแหน่งตามความสามารถ ในประเทศอินโดจีนชาวอินโดจีนไม่มี
สิทธิเช่นนี้ แต่จะได้รองตำแหน่งสูงกว่าเด็มนก็มีไม่กี่ตำแหน่งนัก

๓๕) ในประเทศไทยรัฐบาลเก็บภาษีเพื่อบำรุงประเทศไทย
เอง ส่วนในอินโดจีนฝรั่งเศสเก็บภาษีอากรหุ้มหมึกเพื่อบำรุงอำนาจ
ของฝรั่งเศสในอินโดจีน และบำรุงความสวัสดีแก่ประชาชนชาวฝรั่งเศส
ส่วนคนพื้นเมืองได้รับการยกเว้น

๓๖) ในแคว้นเขมรมีรัฐบาล ๒ คณะ เป็นฝรั่งเศสคณะ
หนึ่ง เป็นเขมรคณะหนึ่ง เป็นการเปิดช่องโดยใช่เหตุ คณะรัฐบาล
ที่เป็นชาวเขมรมิมีสิทธิอะไรเพราะเป็นตำแหน่งดอยดม คงไว้เพื่อ
หลุดลอดวงราชการและเพื่อประโยชน์ของฝรั่งเศสในการปกครองเท่านั้น.

ร.ต. จวง ภักดีชุมพล ผู้พิมพ์โฆษณา
พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก
ถนนราชดำเนินนอก จังหวัดพระนคร

พ.ศ. ๒๔๗๕